

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Ορθόδοξη Χριστιανική Θεολογία και θρησκευτικός
πλουραλισμός

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία:

**Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα
έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου
Νύσσης**

Συγγραφέας: **Μαρία Παστρικού**

Επιβλέποντες Καθηγητές

Α΄: Αναστάσιος Γ. Μαράς

Β΄: Απόστολος Καπρούλιας

Πάτρα, 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης

Συγγραφέας: **Μαρία Παστρικού**

Επιτροπή Επίβλεψης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής

Αναστάσιος Γ. Μαράς

Συνεπιβλέπων Καθηγητής

Απόστολος Καπρούλιας

Πάτρα, 2022

*Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου
Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

*Στην οικογένειά μου και
τον αγαπημένο μου πατέρα Αντώνιο*

Περίληψη

Η αστρολογία παρατηρούμε να έχει αποκτήσει ένα αρκετά μεγάλο κοινό και δεν υπάρχει πια εκπομπή τηλεοπτική, περιοδικό είτε έντυπο χωρίς ειδική αναφορά στις προβλέψεις των ζωδίων, διαφημίζοντας μάλιστα πόσο «έγκυρες» και «άμεσες» είναι οι προβλέψεις των διακεκριμένων αστρολόγων. Παρατηρούμε ένα μεγάλο κοινό να παρακολουθεί ανελλιπώς τις στήλες και τις εκπομπές αυτές, οργανώνοντας μάλιστα όλη του τη ζωή με βάση αυτές. Κατά πόσο συνάδει αυτή η στάση με τη χριστιανική μας πίστη; Ποια ήταν η πορεία της αστρολογίας ανά τους αιώνες; Πώς απορρίφθηκε από τους χριστιανούς και πώς τα αντιμετώπισαν ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος Νύσσης;

Πρώτοι μαχητές για αυτόν τον σκοπό υπήρξαν οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι στρεφόμενοι κατά της αστρολογίας καθόρισαν την ποιμαντική των πιστών μέχρι και την σύγχρονη εποχή.

Ο Μέγας Βασίλειος, στο βιβλίο του Εξαήμερος προχωράει σε μια φαινομενολογική προσέγγιση για την ανάλυση και ερμηνεία των εσχατολογικών εικόνων της Γένεσης, αλλά και για τις εικασίες της αστρολογίας.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης, ασχολήθηκε με το ζήτημα της αστρολογίας στον λόγο του Κατά ειμαρμένης, Θεωρώντας αδιανόητο η θέση των άστρων να καθορίζει την πορεία ενός ανθρώπου.

Η αδιαμφισβήτητη μόρφωση και κυρίως η αγιότητα των Πατέρων αυτών, η Θεία Χάρη αποτελούν αδιάσειστο και αδιαμφισβήτητο στοιχείο όσων μας διδάσκουν.

Λέξεις- Κλειδιά

- Αστρολογία
- Αστρονομία
- Καππαδόκες Πατέρες

*Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου
Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

- Μέγας Βασίλειος
- Γρηγόριος Νύσσης
- 4^{ος} αιώνας μ. Χ.
- Αστέρες
- Φωστήρες
- Ζωδιακός κύκλος
- Εις την Εξαήμερον (Ομιλία ΣΤ')
- Κατά Ειμαρμένης

The approach to astrology through the scripts of Basil of Caeserea and Gregory of Nyssa.

Maria Pastrikou

Abstract

Astrology has acquired a fairly large audience and there is no longer a television show, magazine or print without a special reference to the predictions of the signs, even advertising how "valid" and "instant" the predictions of distinguished astrologers are. We observe a large audience watching these columns and shows incessantly, even organizing their entire lives based on them. How consistent is this attitude with our Christian faith? What has been the course of astrology through the ages? How was it rejected by the Christians and how did Basil the Great and Gregory of Nyssa deal with it?

First fighters for this purpose were the Great Fathers of the Church, who, turning against astrology, determined the pastoral care of the faithful up to the modern era.

Basil the Great, in his book *Homiliae in Hehaemeron*, proceeds with a phenomenological approach to the analysis and interpretation of the eschatological images of Genesis, but also to the speculations of astrology.

St. Gregory of Nyssa, dealt with the question of astrology in his speech *Contra Fatum*, considering it inconceivable that the position of the stars should determine the course of a person.

The indisputable education and above all the holiness of these Fathers, the Divine Grace are an indisputable and indisputable element of what they teach us.

Key words

- Astrology
- Astronomy
- Cappadocian Fathers
- Basil the Great
- Gregory of Nyssa
- 4th century AD
- Stars
- Luminaires
- Zodiac
- Homiliae in Hexaemeron
- Contra Fatum

Πίνακας Συντομογραφιών¹

ΑΠΘ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
βλ.	Βλέπε
ΕΛΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης
Επιμ.	Επιμέλεια
κ.ά.	και άλλοι-α
ό.π.	όπως παραπάνω
τεύχ.	τεύχος
χ.ε.	Χωρίς όνομα εκδότη

---

¹ Σύμφωνα με το: ΕΛΟΤ, *Ελληνικό πρότυπο 822* (Αθήνα: ΕΛΟΤ, 1994).

Περιεχόμενα

Πίνακας Συντομογραφιών.....	9
1. Πρόλογος.....	12
2. Εισαγωγή.....	13
3. Αστρολογία	23
3.1 Η αστρολογία στην αρχαία Ελλάδα.....	23
3.2 Η αστρολογία στον λοιπό αρχαίο κόσμο	26
4. Οι απόψεις των Καππαδοκών Πατέρων περί της αστρολογίας.....	32
4.1 Οι Καππαδόκες Πατέρες και η αστρολογία	32
4.2 Οι απόψεις του Μεγάλου Βασιλείου περί της αστρολογίας	33
4.2.1 Οι ομιλίες του Μέγα Βασιλείου Εις την Εξαήμερον	33
4.2.2 Επιχειρήματα κατά της ειμαρμένης	34
4.2.3 Η διάκριση ανάμεσα στην αστρολογία και την αστρονομία.....	36
4.2.4 Η αναφορά στη «γενεθλιαλογία» και τα «αποσπασματικά».....	39
4.2.5 Η στάση του Μεγάλου Βασιλείου ως προς την ελληνορωμαϊκή μάθηση	42
4.3 Οι απόψεις του Γρηγορίου Νύσσης περί της αστρολογίας.....	44
4.3.1 Γενικά	44
4.3.2 Επιχειρήματα του Γρηγορίου Νύσσης Κατά της Ειμαρμένης.....	45
4.3.3 Η έννοια της «αποκατάστασης»	50
4.3.4 Το αυτεξούσιο της βούλησης του ανθρώπου	52
5. Επίλογος.....	53
6. Βιβλιογραφία.....	56
6.1 Πηγές.....	56
6.2 Δευτερεύουσα βιβλιογραφία	56

*Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου
Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

6.2.1 Ελληνική	56
6.2.2 Ξενόγλωσση	58
6.3 Ηλεκτρονικές πηγές	59

1. Πρόλογος

Στην εποχή μας η αστρολογία έχει αποκτήσει ένα αρκετά μεγάλο κοινό. Πράγματι, δεν υπάρχει πια τηλεοπτική εκπομπή, περιοδικό ή έντυπο χωρίς ειδική αναφορά στις προβλέψεις των ζωδίων. Μάλιστα, οι εν λόγω αναφορές διαφημίζουν ως «έγκυρες» και «άμεσες» τις προβλέψεις διαφόρων διακεκριμένων αστρολόγων. Στο πλαίσιο αυτό, ένα μεγάλο κοινό παρακολουθεί ανελλιπώς τις στήλες και τις εκπομπές αυτές, οργανώνοντας μάλιστα όλη του τη ζωή με βάση αυτές.

Η χριστιανική πίστη απέναντι στην αστρολογία έχει διατυπώσει μια ξεκάθαρα αρνητική θέση. Παρόλο που υπάρχει η προαναφερόμενη στάση του Χριστιανισμού, η ανορθόδοξη –και για πολλούς διακεκριμένη– θέση που σήμερα κατέχει η αστρολογία στην καθημερινή ζωή αποτέλεσε το εναρκτήριο έναυσμα για έναν προβληματισμό, ο οποίος οδήγησε στην επιλογή τού συγκεκριμένου θέματος της εργασίας αυτής.

Θεωρώ πως η επιλογή αυτού του θέματος για μελέτη, θα προσφέρει στον αναγνώστη μια πιο ολοκληρωμένη απάντηση σχετικά με το ποιά είναι η θέση της χριστιανικής πίστης για την αστρολογία, πώς αυτή αντιμετωπίζεται, αλλά και πώς η εν λόγω στάση τεκμηριώνεται και στηρίζεται στα ακλόνητα θεμέλια των έργων του Μεγάλου Βασιλείου και του Γρηγορίου Νύσσης. Η πλούσια και πολύπλευρη μόρφωση των Καπαδοκών Πατέρων προσδίδει μια ακόμη μεγαλύτερη ισχύ στα λεγόμενά τους. Αυτό, σε συνδυασμό με τη Θεία Χάρη που τους ανέδειξε σε αγίους, αποτελεί αδιάσειστο και αδιαμφισβήτητο στοιχείο των όσων μας διδάσκουν.

Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω δημόσια τον Σύμβουλο Καθηγητή μου, Αναστάσιο Μαρά, για την πολύτιμη βοήθειά του κατά την συγγραφή της παρούσας μελέτης. Για ανάλογους λόγους ευχαριστώ και τον έτερο αξιολογητή της εργασίας μου, Απόστολο Καπρούλια.

Κάλυμνος, Μάιος 2022

2. Εισαγωγή

Ο νεότερος ευρωπαϊκός πολιτισμός έχει στραφεί άρδην στην εκκοσμίκευση, της οποίας το κόστος είναι η αμφισημία του πολιτισμού μας, μιας και όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Weizsäcker: «Αυτός ο πολιτισμός στη σημερινή του μορφή είναι μια αμφίσημη εκκοσμίκευση της θρησκείας του»². Η ζωή πολλών ανθρώπων της κοινωνίας μας, μάλιστα ανάμεσα σε αυτούς και χριστιανών, ορισμένες φορές κυριεύεται από δεισδαιμονίες. Δυστυχώς αυτές αποτελούν κατάλοιπα προγενέστερων ειδωλολατρικών δοξασιών, οι οποίες στο πέρασμα των αιώνων καθιερώθηκαν στη λαϊκή συνείδηση, αποτελώντας μια αντι-παράδοση που πορεύεται παράλληλα με την πατροπαράδοτη ορθόδοξη παράδοση³.

Μια από αυτές τις δεισδαιμονίες, η οποία είναι ευρέως διαδεδομένη σήμερα είναι το πεδίο της αστρολογίας. Μετά από τον διαχωρισμό ανάμεσα σε αστρονομία και αστρολογία θα ήταν αναμενόμενο η αστρολογία, η οποία δε διαθέτει σταθερές βάσεις, να εξαφανιστεί από τη ζωή των ανθρώπων της σημερινής εποχής. Αντιθέτως όμως, παρατηρούμε ότι οι εν λόγω δοξασίες υπερπροβάλλονται και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά και τις επιλογές πολλών ανθρώπων⁴. Δεν είναι λίγοι αυτοί που θεωρούν πως από το ζώδιό τους εξαρτάται η επιτυχία και η αποτυχία στη ζωή τους, η λύπη και η χαρά που θα έχει ο κάθε άνθρωπος, κλπ. Από πού προήλθε αρχικά αυτή η πεποίθηση; Με βάση όσα γνωρίζουμε, η Γη μέσα σε ένα χρόνο διαγράφει μια ελλειπτική ζώνη στον ουρανό. Το τόξο, το οποίο διαγράφει η ζώνη αυτή, παραστήθηκε από τους αστρονόμους ως κύκλος, τον οποίο χώρισαν σε δώδεκα ισομερή τμήματα. Σε κάθε ένα από τα τμήματα αυτά δόθηκε το όνομα του αστερισμού, ο οποίος επικρατεί σε αυτό. Λόγω της ονομασίας αυτών των αστερισμών με ονόματα ζώων, ο εν λόγω κύκλος πήρε το όνομα ζωδιακός. Στηριζόμενοι στον προαναφερόμενο ζωδιακό κύκλο, οι αστρολόγοι προσπάθησαν να πείσουν τους ανθρώπους πως κάθε αστερισμός μπορεί να επηρεάσει τη ζωή και την πορεία όσων γεννιούνται την περίοδο εκείνη. Έτσι, σχεδόν παντού δημοσιεύονται και αναπαράγονται ωροσκόπια, τα οποία εκμεταλλεύονται την αφέλεια όσων

² C. F. V. Der Weizsäcker, *Garten des Menschlichen* (München: Hanser, 1978), 252.

³ Γερμ. Παρασκευόπουλος, *Πλάνες και η Αλήθεια* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1995), 5.

⁴ Αντ. Αλεβιζόπουλος, *Η Αστρολογία στο φως της Ορθοδοξίας* (Αθήνα: Διάλογος, 1995), 9.

καταφεύγουν σε αυτά, τα οποία υποτίθεται πως μπορούν να δώσουν πληροφορίες για το εγγύς και απώτερο μέλλον⁵.

Η αστρολογία ως πεποιθήση είναι ασυμβίβαστη με την χριστιανική πίστη για πολλούς και ποικίλους λόγους. Το κυριότερο σημείο διάστασης είναι πως το φρόνημα της αστρολογίας και η ελπίδα που η τελευταία προσδίδει, η οποία θεμελιώνεται αποκλειστικά και μόνο στις κινήσεις των άστρων, είναι πράγματα ασυμβίβαστα με το φρόνημα και την πίστη ενός χριστιανού, καθώς και με την εν Χριστώ ελπίδα⁶.

Σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία, ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα του Τριαδικού Θεού, ο οποίος είναι ο ίδιος η αγάπη και η ελευθερία. Για τους χριστιανούς το ανθρώπινο πρόσωπο διαμορφώνεται από την ανθρώπινη προαίρεση, βασικά προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της οποίας είναι η αγάπη και η ελευθερία. Πρόκειται για χαρακτηριστικά τα οποία διαμορφώνουν και τον χαρακτήρα του ανθρώπου, ο οποίος δεν αποτελεί απόρροια τυφλών νόμων, αλλά αποτέλεσμα της αληθινής φύσης και προαίρεσής του⁷. Η –έτσι λεγόμενη– τύχη δεν υφίσταται ως έννοια στον Χριστιανισμό. Ο Θεός, Ο Μέγας Δημιουργός, έχει προνοήσει ακόμη και για το πιο ελάχιστο από τα δημιουργήματά Του, τα ζώα, τα έντομα, τα φυτά. Πώς θα ήταν δυνατό να μην έχει προνοήσει πολύ περισσότερο για τον άνθρωπο, ο οποίος είναι φτιαγμένος κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσίν Του; Κάθε άνθρωπος που εμπιστεύεται τη μακροθυμία και μέριμνα του Θεού, θα μπορέσει με τη Θεία Χάρη να ξεπεράσει κάθε εμπόδιο εύκολα στη ζωή του. Ακόμη και στις μεγάλες δυσκολίες που θα κληθεί να αντιμετωπίσει, θα είναι εμφανής η παρουσία του Θεού, ο Οποίος θα βρίσκεται κοντά του και θα τον οδηγεί⁸. Αποτελεί άξιο θαυμασμού το γεγονός πως παρόλο που την παρούσα στιγμή η επιστήμη βρίσκεται στο απόγειό της, η αστρολογία ευρίσκεται σε έξαρση, καθώς δε λύνονται όλα μας τα προβλήματα και οι υποθέσεις της ζωής μόνον με την επιστήμη, τη χημεία και τη φυσική. Θεμέλιο της πνευματικής ζωής και βάση του Ευαγγελίου, όπως αυτό κηρύσσεται και βιώνεται από τους αγίους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, είναι η Πίστη. Όπως έλεγε και ο Τερτυλλιανός, η ψυχή του ανθρώπου είναι πλασμένη «εκ φύσεως είναι εκ φύσεως όχι απλώς θρησκευτική αλλά και Χριστιανική»⁹.

⁵ Γερμ. Παρασκευόπουλος, *ό.π.*, 124.

⁶ Αντ. Αλεβιζόπουλος, «*Η αστρολογία στο φώς της Ορθοδοξίας*», *Διάλογος* 23 (2001): 8.

⁷ Στο ίδιο, 8.

⁸ Μαν. Μελινός, *Πίστη και Λογική: Το τραίνο της λογικής στις ράγες του Θεού* (Αθήνα: χ.ε., 1993, 2002), 42.

⁹ Τερτυλλιανός, *Περί της μαρτυρίας της ψυχής*, μετάφρ. Πρίντζης, Πατερικός Άμβωνας 1 (Αθήνα: Γραφείο Καλού Τύπου, 1994), 21,22.

Ο σημερινός άνθρωπος έχει μια αυξημένη ροπή προς τον υλισμό, τη ματαιοδοξία και την προσήλωση στην κτιστότητα. Αποκαθλώνοντας τον άφθαρτο και άπειρο Θεό, βάζουμε στη θέση του το κτίσμα, το φθαρτό και το πεπερασμένο, πιστεύοντας πως η ανθρώπινη ζωή δεν καθορίζεται από το Θεό, αλλά από τα άστρα. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος και αυτό θέλησε και ο Θεός να είναι πρόδηλο, μιας και είναι ελεύθερος ακόμη και απέναντι στον Θεό. Αυτό φαίνεται στο πώς αγωνίζεται ο καθένας στη ψυχή του για κάθε απόφαση που έχει να πάρει. Αν ήμασταν απολύτως εξαρτημένοι από τα άστρα, όπως υποστηρίζει η αστρολογία, δε θα είχαμε ελευθερία συνείδησης, κάτι το οποίο φαίνεται από τις τύψεις που νιώθουμε μπροστά από χαλεπές πράξεις και τη χαρά και αγαλλίαση μπροστά στην καλοσύνη¹⁰.

Όπως διατείνεται το αστρολογικό δόγμα, δεν υπάρχει καμία διαπροσωπική σχέση, ούτε και η αγάπη, που να μην είναι υποταγμένα στις κινήσεις των άστρων και τους συνδυασμούς τους¹¹. Είναι λοιπόν έκδηλο πως σε τίποτε δεν συμβιβάζεται η αστρολογία με τη χριστιανική πίστη, αφού απορρίπτει όχι μόνο την ελευθερία του ανθρώπου, αλλά και την ελευθερία του Θεού στην άσκηση της θείας Πρόνοιάς Του, όπως και της προσφοράς σε αυτόν της Θείας Χάρης Του. Εάν αναζητήσουμε περισσότερες λεπτομέρειες για το πότε και πώς έγινε η εμφάνιση της αστρολογίας, θα διαπιστώσουμε ότι η αστρολογία έχει τις ρίζες της από τότε που ο άνθρωπος ξεκίνησε να αντιλαμβάνεται τις εναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ μέρας και νύχτας, των εποχών, των ετών και στηριζόμενος σε αυτές να οργανώνει την καθημερινή και κοινωνική ζωή του. Στο πλαίσιο αυτό, οι αστέρες του Διαστήματος (Ήλιος, Σελήνη, κ.ά.) θεωρήθηκαν από τους ανθρώπους υπερφυσικές δυνάμεις και προσωποποιήθηκαν. Με τον τρόπο αυτό οδηγήθηκε ο άνθρωπος στην αστρολογία¹².

Πρόκειται λοιπόν για έναν χώρο ασυμβίβαστο με τη χριστιανική πίστη, για τον οποίο ορισμένοι τολμούν να διατυπώσουν λόγο ότι μπλέκεται στα μονοπάτια του αποκρυφισμού και της ειδωλολατρίας¹³. Βασικό επιχείρημα των τελευταίων είναι ότι υφίσταται μια βασική και ριζική αντίθεση της μοιρολατρίας και παθητικότητας της αστρολογίας με το αυτεξούσιο, το οποίο ο Θεός χάρισε στον άνθρωπο.

¹⁰ Μαν. Μελινός, ό.π., 182,183.

¹¹ Αδαμ. Γ. Κρασσανάκης, *Αστρονομία, Αστρολογία (Ζώδια), Μαντεία και Μαγεία* (Αθήνα: Η Αθήνα, 2018), 44-46.

¹² Χριστόφ. Τσιάκκας, «Αστρολογία», στο *Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Θρησκευτών και Αιρέσεων Παραχριστιανικών- Παραθρησκευτικών Ομάδων και Σύγχρονων Ιδεολογικών Ρευμάτων* (Κύπρος: Ιερά Μονή Τροδοτίσσης, 2002), 127,128.

¹³ Αντ. Αλεβιζόπουλος, ό.π., 9.

Ανατρέχοντας την υπάρχουσα βιβλιογραφία, διαπιστώθηκε πως η σχέση αστρολογίας και χριστιανικής πίστης είναι ένα θέμα, το οποίο έχει διαχρονικά απασχολήσει τους ανά τους αιώνες συγγραφείς και σε διάφορες εποχές¹⁴. Όσες μελέτες έχουν δημοσιευθεί μέχρι τη στιγμή συγγραφής της παρούσας εργασίας, αφορούν, συνήθως, τη γενικότερη θέση του Χριστιανισμού έναντι της αστρολογίας¹⁵. Η -μέχρι την παρούσα στιγμή- υπάρχουσα βιβλιογραφία, αναφέρεται κυρίως σε γενικότερα επιχειρήματα και σχετικές θέσεις αγίων, Πατέρων, αλλά και της Αγίας Γραφής¹⁶. Παρόλα αυτά, δεν έχει υπάρξει μια συνδυαστική και ενδελεχής έρευνα για τις σχετικές απόψεις του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης. Γι' αυτό η μελέτη μας θα επικεντρωθεί στα έργα των Καππαδοκών Πατέρων. Συγκεκριμένα, στους δύο αδελφούς, στον Βασίλειο Καισαρείας και τον Γρηγόριο Νύσσης.

Οι τελευταίοι υπήρξαν πολυγραφότατοι, ανέπτυξαν στα κείμενά τους ένα μεγάλο εύρος θεμάτων, ενώ αποδόμησαν με θεολογικά επιχειρήματα το διαχρονικό πρόβλημα της εμμονής με την αστρολογία. Στην προοπτική αυτή, ο στόχος μας θα είναι να επικεντρωθούμε χρονικά στον 4^ο αιώνα μ.Χ. Ο αιώνας αυτός αποτελεί τον χρυσό αιώνα της πατερικής θεολογίας, κατά τον οποίο έχουν γραφτεί πολλά και σημαντικά θεολογικά έργα. Ειδικότερα, σε αυτόν τον αιώνα διέπρεψαν πνευματικά με τα έργα τους οι δυο προαναφερόμενοι Καππαδόκες Πατέρες και έριξαν άπλετο φως σε καίρια θεολογικά ζητήματα που απασχολούσαν τον Χριστιανισμό. Τα έργα των δύο αυτών πατέρων ήταν ευρέως γνωστά εξαιτίας του αυξημένου κύρους τους, της εξαιρετικής μόρφωσης που κατείχαν, αλλά και της Θείας Χάρης που τους οδηγούσε στον δύσκολο δρόμο της αντιμετώπισης αιρέσεων και λοιπών ποιμαντικών προβλημάτων. Ο χώρος που κατά κύριο λόγο θα μας απασχολήσει είναι η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, στην οποία έζησαν και δραστηριοποιήθηκαν τα δύο αδέλφια, χώρος στον οποίο άνθισε η θεολογία της εποχής, αλλά και χώρος στον οποίο διαδραματίστηκαν τα γεγονότα της περιόδου που θα επικεντρωθούμε. Ποιοί είναι

¹⁴ Ενδεικτικά και επιλεκτικά παραθέτουμε τα ακόλουθα: GünterPössinger, *Kleine Astrologie breve: Ein führungin die Sterndeutung* (Stuttgart: Verlag das Best, 1982), 4. Μάργκ. Χόουν, *Σύγχρονη πλήρης αστρολογία*, μετάφρ. Α. Τσάκαλη και Ο. Μαύρου. (Αθήνα: Πύρινος Κόσμος, 1983), 18.F. W. Haack, *Astrologie* (München: Schriftenmission München, 1982), 11.

¹⁵ Ενδεικτικά και επιλεκτικά παραθέτουμε τα ακόλουθα: Αντ. Αλεβιζόπουλος, *Η Αστρολογία στο φως της Ορθοδοξίας* (Αθήνα: Διάλογος, 1995), 135, 199-210, 256. Αντ. Αλεβιζόπουλος, *Η χαμένη αθωότητα. Περιπλανήσεις σε δρόμους του Εωσφόρου*. (Αθήνα: Διάλογος, 1994), 11-71.

¹⁶ Ενδεικτικά και επιλεκτικά παραθέτουμε τα ακόλουθα: Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εις την Α' προς Τιμόθεον Επιστολήν*, Α' Ομιλία, PG 62, 502-600. Μέγας Αθανάσιος, *Βίος και Πολιτεία Αγ. Συγκλιτικής*. PG 28, 1.488 – 1.557. Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Περί της εν Πνεύματι και αληθεία προσκυνήσεως και λατρείας, λόγοι ΙΖ'.* Διαλογικός, PG. 68, 133-1.125.

όμως οι Καππαδόκες Πατέρες που μελετάμε; Ποιά η σχέση μεταξύ τους; Ποιά η μόρφωση και ο βίος τους; Ας τους γνωρίσουμε καλύτερα.

Ο Βασίλειος Καισαρείας, ή αλλιώς Μέγας Βασίλειος, ήταν το δεύτερο σε σειρά από τα εννέα παιδιά των γονέων του. Ο πατέρας του Βασίλειος, ήταν ονομαστός ρήτορα της εποχής και η μητέρα του Εμμέλια ήταν γόνος εύπορης, αλλά εξαιρετικά ευσεβούς χριστιανικής οικογενείας¹⁷. Γεννήθηκε στη Νεοκαισάρεια του Πόντου το 330 μ.Χ. Οι γονείς του, όντας ευκατάστατοι και δίχως να έχουν βιοποριστικό πρόβλημα, μετέδωσαν στα παιδιά τους την ευσέβειά τους, αλλά και ξεχωριστή μόρφωση. Επίσης, λόγω της ευσέβειας της οικογένειάς του, οδηγήθηκε στην αγάπη για τον Χριστό και την ασκητική ζωή. Τον σπουδαιότερο ρόλο στη ζωή του διαδραμάτισε η γιαγιά του Μακρίνα, πνευματικό τέκνο του αγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας και ομολογήτρια του διωγμού του Διοκλητιανού¹⁸.

Ο Μέγας Βασίλειος διδάχθηκε τα πρώτα του γράμματα κοντά στον πατέρα και τη γιαγιά του. Έπειτα, μετέβη στην Καισάρεια της Καππαδοκίας για σπουδές και στη συνέχεια στην Κωνσταντινούπολη. Σπούδασε τη ρητορική κοντά στον εθνικό Λιβάνιο, μαζί με τον Γρηγόριο Θεολόγο και τον Ιουλιανό, ο οποίος αργότερα έγινε αυτοκράτορας. Το 351 βρέθηκε στην Αθήνα, όπου εντρυφήσε στις σπουδές του στη φιλολογία, τη ρητορική, τη φιλοσοφία, τα μαθηματικά και την ιατρική. Εκεί, επί τέσσερα έτη μαθήτευσε κοντά στους Ιμέριο και Προαιρέσιο. Παράλληλα, συνδέθηκε αδελφικά με ισχυρή φιλία με τον Γρηγόριο τον Θεολόγο και μαζί άσκησαν σημαντική ιεραποστολική δράση. Το 356 επέστρεψε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, έλαβε το Άγιο Βάπτισμα και άρχισε να εργάζεται ως ρητοροδιδάσκαλος. Μετά από παρότρυνση της αδερφής του Μακρίνας, μετέβη σε μεγάλα και ονομαστά μοναστικά κέντρα της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου για να μελετήσει τη χριστιανική Γραμματεία και τους μοναχικούς θεσμούς, ώσπου το 359 έγινε μοναχός¹⁹.

Το 360 χειροτονήθηκε διάκονος από τον Διάνιο, επίσκοπο Καισαρείας, τον οποίο συνόδευσε ως παρατηρητής στη σε Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη. Ήρθε όμως σε ρήξη με τον Διάνιο μιας και διαφώνησε μαζί του σχετικά με την υπογραφή του ομοιανού συμβόλου, το οποίο συνέταξε εκείνη η σύνοδος. Επιστρέφοντας στην

¹⁷ Για τον πατέρα του Μ. Βασιλείου, βλ. Αναστ. Γ. Μαράς, «Βασίλειος: Ο πατέρας του Μ. Βασιλείου», *Μεγάλη Ορθόδοξη Θεολογική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 4 (Αθήνα : Στρατηγικές εκδόσεις, 2011), 43.

¹⁸ Αναστ. Γ. Μαράς, «Βασίλειος: Άγιοι και ομολογητές: 1. Ο Μέγας (329/330-370)», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 4 (Αθήνα: Στρατηγικές εκδόσεις, 2011), 33.

¹⁹ Στο ίδιο, 33.

Καισάρεια, αφού πρώτα μοίρασε όλη του την τεράστια περιουσία στους φτωχούς, αποσύρθηκε σε άσκηση στον ποταμό Ίρη, στην περιοχή Τιβερίνη, μαζί με τον Γρηγόριο Θεολόγο. Εκεί, εισήγαγε τον θεσμό του κοινοβίου στη Μικρά Ασία. Την ίδια περίοδο συνέγραψε τους περίφημους *Κανονισμούς δια τον μοναχικόν βίον*, οι οποίοι στη συνέχεια αποτέλεσαν τον οδηγό του κοινοβιακού μοναχισμού²⁰. Στον ποταμό Ίρη, ο Βασίλειος μαζί με τον Γρηγόριο Θεολόγο, μελέτησαν τον Ωριγένη και συνέγραψαν τη *Φιλοκαλία*, μια ανθολογία των έργων του Ωριγένη²¹.

Μετά από έκκληση του Ευσέβιου, επέστρεψε στην Καισάρεια και το 370 χειροτονήθηκε επίσκοπος Καισαρείας. Αυτό συνέβη παρά τις αντιρρήσεις των φιλοαρειανών, οι οποίοι εξαιτίας της φήμη του που είχε εξαπλωθεί, δεν επιθυμούσαν την ενθρόνιση ενός ακραιφνούς ορθοδόξου στην Καισάρεια. Σε κάθε περίπτωση, ο Μέγας Βασίλειος επέδειξε εξαιρετική ποιμαντική και φιλανθρωπική δράση ως επίσκοπος. Το 371, ωστόσο, σημειώθηκε επεισόδιο μεταξύ του αγίου και του Ύπαρχου των πραιτοριανών του Ουάλη, Μόδεστου. Η επίσκεψη στην Καισάρεια του φιλοαρειανού αυτοκράτορα Ουάλη δεν περιόρισε ούτε στο ελάχιστο τη δράση του Βασιλείου. Παρόλα αυτά η επέμβαση του Ουάλη είχε ως αποτέλεσμα τον χωρισμό της Καππαδοκίας σε δύο Μητροπόλεις. Την ίδια περίοδο χειροτονήθηκε ως Μητροπολίτης Τυάνων ο φιλοαρειανός Ανθιμος και ο Γρηγόριος Νύσσης ως επίσκοπος Νύσσης.

Αξιέπαινο και πρωτοπόρο για εκείνη την εποχή ήταν και το κοινωνικό έργο που επιτέλεσε ο Μ. Βασίλειος. Συγκεκριμένα, ίδρυσε την «Βασιλειάδα», ένα μεγαλόπνοο και μεγαλόψυχο εγχείρημα. Αυτή αποτελούσε ένα συγκρότημα με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής κάθε ανθρώπου ανεξαρτήτως θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων. Περιλάμβανε νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, πτωχοκομείο, επαγγελματικές σχολές και πολλά άλλα. Με τον τρόπο αυτό αποτέλεσε καταφύγιο, ελπίδα και βοήθεια για χιλιάδες ανθρώπους. Το εν λόγω ίδρυμα στηριζόταν στην εθελοντική προσφορά και μεταξύ των εθελοντών συγκαταλέγονταν και ο ίδιος ο Βασίλειος, ο οποίος εργαζόταν ως γιατρός. Το 376-377 ο Βασίλειος παρουσίαζε ιδιαίτερα επιβαρυσμένη υγεία, κάτι η οποία όμως δεν τον εμπόδισε από το να ασχοληθεί με τρέχοντα σημαντικά θεολογικά ζητήματα. Το 378 παρέδωσε το πνεύμα

²⁰ Μέγας Βασίλειος, *Κανονισμοί δια τὸν Μοναχικὸν βίον*, PG 31, 1.321 – 1.428.

²¹ Αναστ. Γ. Μαρὰς, «Βασίλειος. Άγιοι και ομολογητές. 1. Ο Μέγας (329/330-370)», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 4 (Αθήνα: Στρατηγικές εκδόσεις, 2011), 34.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

του στον Κύριο προκαλώντας μεγάλο πένθος σε όλο τον κόσμο της εποχής του, φίλους, εχθρούς, Εθνικούς και Ιουδαίους²².

Ο Μέγας Βασίλειος υπήρξε μέγας θεολόγος και εξαιρετικός συγγραφέας, ενώ μέχρι σήμερα το κάθε του έργο θεωρείται πρωτοποριακό. Τα έργα του κατατάσσονται στις ακόλουθες κατηγορίες: δογματικά, ασκητικά, ερμηνευτικά, επιστολές, λειτουργικά, ομιλίες, θεολογικά κ.ά. Μεταξύ αυτών, η *Ερμηνεία εις την Εξαήμερον*, αποτελεί ένα από τα γνωστότερα έργα του, μαζί με τη *Θεία Λειτουργία*²³. Τα πολυάριθμα θεολογικά έργα του αποτελούν ανεκτίμητο θησαυρό, τόσο για την Εκκλησία όσο και για την επιστήμη της Θεολογίας. Γι' αυτό ο Βασίλειος, κατατάσσεται στους μεγάλους άνδρες της ιστορίας. Ταυτόχρονα, θεωρείται ως ο κατ' εξοχήν θεοφόρος Πατέρας της Εκκλησίας, ο οποίος μαζί με τους άλλους μεγάλους Πατέρες του 4ου μ.Χ. αιώνα έζησε το κομβικό σημείο της δύσης του ειδωλολατρικού κόσμου και της ανατολής του Χριστιανισμού. Στο πλαίσιο αυτό, καθοριστική θεωρείται η συμβολή του στην ανάδειξη των θετικών στοιχείων που διέθετε ο αρχαίος κόσμος και στην ομαλή ένταξή τους στον Χριστιανισμό, στον βαθμό που αυτό επιτρεπόταν.

Ο Γρηγόριος Νύσσης, ο έτερος Καππαδόκης Πατέρας της μελέτης μας, αποτελεί μια επίσης μια διακεκριμένη εκκλησιαστική φυσιογνωμία του 4ου αιώνα. Ο Γρηγόριος συνέβαλε δραστικά στη διατύπωση των αληθειών της χριστιανικής πίστεως. Γεννήθηκε μεταξύ 335 και 340 στη Νεοκαισάρεια του Πόντου και ήταν αδελφός του Βασιλείου Καισαρείας και του Ναυκράτιου, ο τρίτος υιός του Βασιλείου και της Εμμελίας. Όπως και ο αδελφός του Μ. Βασίλειος, ήδη από τις καταβολές του, διέθετε ισχυρή πίστη στον Θεό, προερχόμενος από ευσεβή οικογένεια αγίων. Δεν έχουμε αρκετά στοιχεία για τα νεανικά χρόνια και τις σπουδές του. Σύμφωνα με όσα ο ίδιος μάς πληροφορεί, σπούδασε στην Καισάρεια, ενώ τη φροντίδα για τη στοιχειώδη εκπαίδευσή του είχαν αναλάβει η αδερφή του Μακρίνα και ο αδελφός του Βασίλειος, οι οποίοι υπήρξαν και οι πρώτοι του δάσκαλοι. Σπούδασε ρητορική και φιλοσοφία και ξεχώριζε για την ευφυΐα και την φιλομάθειά του. Μελετούσε θερμά την ελληνική φιλοσοφία και τα έργα του Ωριγένη και του Φίλωνα, ενώ διέθετε ιδιαίτερη αγάπη για τη φιλοσοφία ακόμα και αφότου εισήλθε στον ιερό κλήρο²⁴.

²² Αναστ. Γ. Μαράς, «Βασίλειος. Άγιοι και ομολογητές. 1. Ο Μέγας (329/330-370)», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 4 (Αθήνα: Στρατηγικές εκδόσεις, 2011), 33-35.

²³ Στο ίδιο, 35-36.

²⁴ Αναστ. Γ. Μαράς, «Γρηγόριος: Ο Νύσσης (335/340-394)», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 5 (Αθήνα: Στρατηγικές εκδόσεις, 2011), 402.

Νυμφεύτηκε τη Θεοσέβεια, η οποία όμως πέθανε λίγο καιρό αργότερα, το 387, αφού πρώτα απέκτησαν δύο υιούς. Μετά από αυτό το γεγονός αφιερώθηκε ολοκληρωτικά στην Εκκλησία. Μάλιστα, για ένα διάστημα μετέβη στο ασκητήριο του αδελφού του Βασιλείου στις όχθες του Ίρη ποταμού, όπου και ασκήθηκε πνευματικά. Το 371 χειροτονήθηκε επίσκοπος Νύσσης, όμως πολύ σύντομα στοχοποιήθηκε από αρειανούς επειδή ήταν ορθόδοξος και μπορούσε με σθένος, ικανότητα και δύναμη να τους εκθέτει και απογυμνώνει σε θεολογικά θέματα. Έτσι, συκοφαντώντας τον Γρηγόριο με ψευδείς κατηγορίες, προκάλεσαν τη σύλληψή του από τον φιλοαρειανό έπαρχο Πόντου Δημοσθένη. Το 376 στη Νύσσα καταδικάστηκε και καθαιρέθηκε ερήμην του από τους επισκόπους Γαλατίας και Πόντου. Τότε ο Γρηγόριος αναγκάστηκε να φύγει καταδιωκόμενος από την Επισκοπή του, αφού κινδύνευε ακόμη και η ζωή του από τους φανατισμένους αρειανούς. Τελικά, το 378, επέστρεψε στη Νύσσα μετά το θάνατο του Ουάλη και ασχολήθηκε αμέσως με την ποιμαντική διακονία του ποιμνίου του και την καταπολέμηση των αρειανών. Ωστόσο, ο θάνατος των δύο αδελφών του, του Βασίλειου και της Μακρίνας, τον σημάδεψε βαθιά²⁵.

Το 379 συμμετείχε σε Σύνοδο της Αντιόχειας, η οποία συγκλήθηκε για να καταδικάσει τον Απολλινάριο ως αιρετικό. Ο Γρηγόριος, ο οποίος διακρινόταν για την ευγλωττία και την θεολογική του κατάρτιση, κατάφερε να αποδομήσει τις αιρετικές ιδέες του Απολλιναρίου και να εδραιώσει το ορθόδοξο δόγμα. Ακολούθως, εστάλη από του Πατέρες σε αποστολές στην Αραβία και τον Πόντο, για να μεταλαμπαδεύσει και να εφαρμόσει τις αποφάσεις της Συνόδου. Το 381 μετέβη στην Κωνσταντινούπολη για να συμμετάσχει στην Β΄ Οικουμενική Σύνοδο, στην οποία εκφώνησε την εισαγωγική ομιλία και κατατρόπωσε τους πνευματομάχους. Την ίδια χρονιά εκφώνησε και άλλες σημαντικές ομιλίες, όπως ήταν ο επικήδειος του Μελετίου Αντιοχείας και ο λόγος στην ενθρόνιση του Γρηγορίου Θεολόγου. Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Α΄ εκτιμώντας το κύρος του τον αναγνώρισε ως Τύπο Ορθοδοξίας για την περιοχή του Πόντου και τον τίμησε δεόντως. Κοιμήθηκε το 394²⁶.

Ο Γρηγόριος Νύσσης συνέγραψε πολλά έργα, τα οποία μπορούμε να διακρίνουμε σε: θεολογικά, δογματικά, ερμηνευτικά, ασκητικά-ηθικά, ομιλίες- λόγους, επιστολές. Ορισμένα από τα έργα, τα οποία αποδίδονται σε αυτόν θεωρούνται ότι είναι αμφιβαλλόμενα και ορισμένα άλλα νόθα. Σε όλα του τα συγγράμματα είναι φανερή η

²⁵ Στο ίδιο, 402.

²⁶ Στο ίδιο, 403.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

βαθιά μόρφωση, αλλά και η επίδραση της ελληνικής φιλοσοφίας, εξ αιτίας της οποίας ορισμένοι προσπάθησαν να τον κατηγορήσουν ως αιρετικό κατά τις «ωριγενιστικές έριδες» του βου αιώνα. Όμως η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος αποφάνθηκε για την Ορθοδοξία του και τον αποκάλεσε «Πατέρα Πατέρων» καθιστώντας έτσι αναλλοίωτο το ανά τους αιώνες κύρος του²⁷. Ο Γρηγόριος Νύσσης, μέσω της επιστημονικής και θεολογικής κατάρτισής του, πέτυχε να ενώσει την επιστήμη και τη Θεολογία. Έτσι, κατάφερε να διατυπώσει με εξαιρετικό τρόπο το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα της δημιουργίας του ανθρώπου και του κόσμου στον *Άπολογητικό περί τής Έξαήμερου*²⁸.

Η συμβολή των Μεγάλου Βασιλείου και Γρηγορίου Νύσσης, στον τρόπο ερμηνείας και εκφοράς της θεόπνευστης διήγησης της Γένεσης του Κόσμου και της Δημιουργίας είναι κομβικής σημασίας. Αυτή αποτέλεσε αντικείμενο ενδελεχούς μελέτης των δύο Πατέρων, με τον Γρηγόριο Νύσσης να μελετά κυρίως τη δημιουργία του ανθρώπου και τον Βασίλειο Καισαρείας να δηλώνει στο τέλος των ομιλιών του *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον* ότι εν καιρῷ θα εντρυφούσε και στη χριστιανική ανθρωπολογία, κάτι το οποίο δεν κατάφερε αφού προηγήθηκε ο θάνατός του²⁹. Την επιθυμία του αυτή θέλησε να πραγματοποιήσει ο αδερφός του, Γρηγόριος Νύσσης, στο έργο του *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*³⁰. Οι Καππαδόκες Πατέρες, εν κατακλείδι, αποτέλεσαν τους θεμελιωτές της Θεολογίας της Εκκλησίας, καθώς κατάφεραν να διατυπώσουν επακριβώς το ορθόδοξο δόγμα, το οποίο για τους πιστούς αποτελεί συνώνυμο της σωτηρίας.

Από πλευράς μεθοδολογίας και τεκμηρίωσης, χρησιμοποιήσαμε το σύστημα του The Chicago Manual of Style, το οποίο και υιοθετήθηκε ως το πιο ενδεδειγμένο και εύχρηστο για το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Ορθόδοξη Χριστιανική Θεολογία και Θρησκευτικός Πλουραλισμός»³¹. Για ανάλογους λόγους το σύστημα παράθεσης συντομογραφιών, το οποίο ακολουθούμε είναι το πρότυπο του ΕΛΟΤ 822³².

²⁷ Αναστ. Γ. Μαράς, «Γρηγόριος: Ο Νύσσης (335/340-394)», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 5 (Αθήνα: Στρατηγικές εκδόσεις, 2011), 403.

²⁸ Ιωάν. Γιαννακοπούλου, «Το δόγμα της δημιουργίας κατά τον άγ. Γρηγόριο Νύσσης», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, ΑΠΘ, 2010), 3.

²⁹ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Ομιλία Θ', PG 29b, 4 – 208.

³⁰ Γρηγόριος Νύσσης, *Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 125 – 256.

³¹ Αναστ. Γ. Μαράς, «Παράθεση παραπομπών και βιβλιογραφίας σύμφωνα με το The Chicago Manual of Style», στο Γρ. Λιάντας και Αναστ. Γ. Μαράς, *Σύγχρονη Επιστημονική Τεχνολογία* (Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλης, 2014), 57-122.

³² ΕΛΟΤ, *Ελληνικό πρότυπο 822* (Αθήνα: ΕΛΟΤ, 1994).

*Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου
Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

3. Αστρολογία

3.1 Η αστρολογία στην αρχαία Ελλάδα

Η αστρολογία σημείωσε μια πορεία που εξελίχθηκε στην αρχαία Ελλάδα ήδη από την ομηρική εποχή, δηλαδή την εποχή των πρώτων ολυμπιακών αγώνων, τον 8^ο αιώνα π.Χ. Από την εποχή εκείνη η επιστημονική κοινότητα κατέχει ολοκληρωμένα κείμενα, από τη μελέτη των οποίων μπορούν να προκύψουν σαφή συμπεράσματα (Ομήρου Ιλιάδα, Ομήρου Οδύσσεια, κ.ά.).

Η γνώση των αρχαίων Ελλήνων για τα άστρα και τις κινήσεις αυτών, φαίνεται σε πολλά σημεία των επικών έργων του Ομήρου³³, με πολλές εικόνες ερμηνείας οιωνών ή άλλων χρησμών, όπου γίνεται και αναφορά σε διάφορα συμπλέγματα αστερών, όπως οι Πλειάδες, οι Υάδες και ο Ωρίωνας. Χρονικά κοντά στα έργα του Ομήρου, είναι και αυτά του Ησίοδου. Στα έργα του Ησίοδου προκύπτουν πολλές εικόνες κοσμολογικής θεώρησης σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου³⁴. Όμως γίνεται αναφορά και σε αστερισμούς όπως είναι οι Πλειάδες, οι Υάδες, ο Ωρίωνας, ο Σείριος και άλλοι αστερισμοί. Το σημαντικότερο σημείο, το οποίο συσχετίζεται άμεσα με την ερμηνεία της θέσης αστρικών σωμάτων, αφορά οδηγίες προς καλλιεργητές για τις σωστές ημέρες θερισμού και για αγροτικές εργασίες σε σχέση με κάποιο αστρικό φαινόμενο³⁵. Ενώ, λοιπόν, στα Ομηρικά έπη η ερμηνεία των οιωνών-αστρικών σημαδιών χρησιμοποιείται για τον προσανατολισμό κατά τη διάρκεια ταξιδιών της θαλάσσης κλπ., ο Ησίοδος παραθέτει οδηγίες για την οργάνωση της καλλιέργειας βάσει των αστρολογικών χαρακτηριστικών που μεταβάλλονται κατά τη διάρκεια του έτους.

Όμως, εκείνη την περίοδο η ερμηνεία των αστρικών φαινομένων διακατέχονταν από το πνεύμα του μύθου και κοσμούταν από μύθους ή έπη. Η αστρολογία ως αποτέλεσμα αστρονομικών παρατηρήσεων και υπολογισμών, αρχίζει να σχηματίζεται με τον Θαλή τον Μιλήσιο (624 -546 π.Χ.), ο οποίος καταφέρνει να κάνει προβλέψεις

³³ Ο μάντης Θεοκλύμενος αναφέρει μεταξύ άλλων, ότι: «θα χαθεί ο Ήλιος και θα απλωθεί παντού πυκνή θολούρα», οιωνός που ερμηνεύθηκε μεταγενέστερα από τον Πλούταρχο ως πρόβλεψη ολικής έκλειψης ηλίου (Όμηρος, *Οδύσσεια*). Με χρήση μοντέλων πρόβλεψης, ταυτίζεται πιθανόν με την έκλειψη της 16ης Απριλίου 1178 π.Χ, η οποία ήταν πράγματι ολική στην περιοχή της Ιθάκης.

³⁴ Ησίοδος, *Θεογονία*, στ. 116-153.

³⁵ Ησίοδος, *Έργα και ημέραι*, στ. 571-575, 582-596.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

εκλείψεων και άλλων φαινομένων συσχετίζοντας τα γεγονότα αυτά με τα πολιτικά, ακόμη και τα αγροτικά τεκταινόμενα³⁶. Το 548-520 π.Χ. γεννιέται ο Κλεόστρατος ο Τενέδιος³⁷. Ο τελευταίος, ως σύγχρονος του μεγάλου Χαλδαίου αστρονόμου Naburimannu και μαθητής του Θαλή, έκανε πολλές ανακαλύψεις, αλλά και εισηγήσεις παρατηρήσεων από παραδόσεις άλλων πολιτισμών. Επηρεασμένος από τη μεγάλη παράδοση των λαών της Μεσοποταμίας και της Βαβυλώνας, εισήγαγε τον ζωδιακό κύκλο και το ηλιακό ημερολόγιο. Η αδιαμφισβήτητη επίδραση του ελληνικού πολιτισμού, με άλλα λόγια η «ελληνική σφραγίδα» στην αστρολογία φαίνεται αφενός από τον όρο «Ζωδιακός», όπου ζώδιο σήμαινε ένα μικρό ζώο και αφετέρου από τη συμβολή της ελληνικής μυθολογίας και εικονογραφίας. Έτσι, θεοί και ήρωες του Ολύμπου έδωσαν το όνομα και τα χαρακτηριστικά τους στα αστρολογικά σύμβολα. Το ελληνικό αυτό αστρολογικό σύστημα επεξεργάστηκαν οι Ρωμαίοι, εισάγοντας εκείνα τα σύμβολα, τα οποία από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες ως και σήμερα αποτελούν τη βάση της δυτικής αστρολογίας³⁸.

Στον ζωδιακό κύκλο ο Κλεόστρατος προσέθεσε, ανάμεσα στους αστερισμούς, δηλαδή τα ζώδια, τον Ήλιο, τη Σελήνη και τους πλανήτες³⁹. Στον Κλεόστρατο, επίσης, αποδίδεται η *οκταετηρίδα*, δηλαδή ο οκταετής κύκλος αποκατάστασης των σεληνιακών μηνών, αλλά και η υπόδειξη δύο αστέρων του Ηνίοχου⁴⁰.

Τεράστια συνεισφορά στη μαθηματική και γεωμετρική θεμελίωση των αστρολογικών εικόνων, είχε ο Πυθαγόρας ο Σάμιος (586 -490 π.Χ.). Ο τελευταίος ίδρυσε μια φιλοσοφική σχολή, στην οποία δίδασκε πως συσχετίζοντας την μουσική, την αριθμολογία και τις αστρονομικές παρατηρήσεις μπορούν οι μνημένοι να εξάγουν συμπεράσματα για τη λειτουργία του σύμπαντος. Μεταξύ άλλων όρισε ορισμένους «Ιερούς Νόμους», όπως τον νόμο του Τρία⁴¹, του Τέσσερα⁴², του Επτά⁴³, του Δώδεκα⁴⁴, ενώ πολλοί κανόνες ή συμβολισμοί συνδέονταν με κάθε άλλο αριθμό⁴⁵. Αρχικά ο Πυθαγόρας και στη συνέχεια οι Πυθαγόρειοι, διακατέχονταν από έντονο

³⁶ Tam. Barton, *Ancient Astrology*. (London: Routledge, 2003), 21.

³⁷ W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Biography & Mythology*, τ. I. (Boston: Little, Brown and co., 1853).

³⁸ M. Hall, *Η Ιστορία της Αστρολογίας*, επιμ. Κων. Καλογερόπουλος (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 1975), 51-54.

³⁹ Tam. Barton, *ό.π.*, 22

⁴⁰ Hyginus, Gaius Julius, *Poetica Astronomica*, ii (Venice: ErhardRatdolt, 1485), 13.

⁴¹ Το τρία αντιστοιχεί στα τρία σύμπαντα την Ύλη, την Ψυχή και το Πνεύμα, οι οποίες πλέον αντιστοιχίζονται σε τρεις ιδιότητες: τη Σταθερότητα, την Παρορμητικότητα και τη Μεταβλητότητα.

⁴² Τέσσερις όψεις της ανθρώπινης προσωπικότητας και τέσσερα δομικά στοιχεία του Σύμπαντος: Γη, Νερό, Αέρας και Φωτιά.

⁴³ Ιδιότητες των επτά βασικών πλανητών.

⁴⁴ Τα δώδεκα αστρικά συμπλέγματα του ζωδιακού κύκλου.

⁴⁵ M. Hall, *ό.π.*, 51-54.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

μυστικισμό και δεισιδαιμονίες, εκτελούσαν τελετουργικά και εν γένει είχαν διανθίσει την αριθμολογία και την γεωμετρία με την προσδοκία για τη γνώση των άγνωστων στοιχείων και μυστικών του Σύμπαντος, όσον αφορά την ύπαρξη, αλλά και τη λειτουργία του. Η αστρολογία όμως, ακόμη και στη σημερινή μορφή της περιέχει πολλά σχήματα, τα οποία δρουν σαν συνδυετικοί κρίκοι μεταξύ των αστρονομικών εικόνων, προσδίδοντάς τους νόημα. Σε αντίθετη περίπτωση δεν θα μπορούσαν τα αστρονομικά φαινόμενα να επιδέχονται εξήγησης και ερμηνείας. Τέτοιου είδους σχήματα ανακτήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον από τα έργα προ-Σωκρατικών φιλοσόφων, οι οποίοι προσπαθούσαν να μελετήσουν το σύμπαν μέσω κοσμολογικών φαινομένων. Ταυτόχρονα, μελετούσαν το υλικό γίνεσθαι μέσω φαινομενολογικών εικόνων. Ο Εμπεδοκλής (494-434 π.Χ.) επέκτεινε την θεώρηση των τεσσάρων βασικών στοιχείων -φωτιά, αέρας, νερό, γη- ως στοιχείων που συνθέτουν το φυσικό σύμπαν, υποστηρίζοντας πως η ύπαρξη οποιουδήποτε αισθητού προέκυπτε από την ανάμιξη των τεσσάρων αυτών στοιχείων σε αναλογίες που ποικίλουν και είναι μοναδικές για το κάθε τι. Αυτή η αρχή της ανάμιξης των τεσσάρων στοιχείων ακολουθείται ακόμη και σήμερα από την σύγχρονη αστρολογία. Η εφαρμογή όλων αυτών των ιδεών ως ένα «ιδεολογικό σώμα» αποδείχτηκε στο έργο του Ιπποκράτη (460-367 π.Χ.). Ο τελευταίος χρησιμοποιούσε αστρολογικές πρακτικές, όπως την εύρεση του ωροσκοπίου του ασθενούς, την παρατήρηση των αστρικών θέσεων, καθώς και την ανάλυση του ζωδιακού κύκλου για την πρόβλεψη επιδημιών, την θεραπεία ασθενών και την άσκηση της Ιπποκράτειας ιατρικής γενικότερα⁴⁶.

Η αστρολογία προσέλαβε πλείστα στοιχεία, θεωρίες και ερμηνείες από διάφορους. Γι' αυτό μια πλήρης αποτύπωση των πηγών που γέννησαν την αστρολογική παράδοση είναι αδύνατον να συνταχθεί. Οι προαναφερθέντες αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα μεγάλων πνευματικών προσωπικοτήτων, των οποίων οι πραγματείες, θεωρίες, παρατηρήσεις, αλλά και πεποιθήσεις χρησιμοποιήθηκαν από τους θεμελιωτές της αστρολογίας. Οι πρακτικοί ή και θεωρητικοί της αστρολογίας εμπνεύστηκαν και από τον Πλάτωνα. Ειδικότερα από την θεωρία του περί του κόσμου των Ιδεών και του σύμπαντος. Έτσι, συνδέοντας την πυθαγόρεια θεώρηση των αριθμών, τις διάφορες κοσμολογικές αρχές και εικόνες των προ-Σωκρατικών φιλοσόφων, τις Ιδέες του Πλάτωνα και άλλες θεωρήσεις, προσέθεσαν την παράδοση

⁴⁶ Tam. Barton, ό.π., 21,22.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

των λαών της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου κλπ. Με τον τρόπο αυτό δημιούργησαν ένα βαθύτατο, και μάλιστα επιστημονικοφανές υπόβαθρο ερμηνειών, το οποίο από την ελληνιστική εποχή απέκτησε συνοχή και σαφώς προσδιορισμένο κορμό⁴⁷.

Ενισχυτικά στην ανάπτυξη της αστρολογίας, σε έναν άξονα αντίθετο από αυτόν της λογικής του Αριστοτέλη, δηλαδή προς μία κατεύθυνση μυστικιστική και θεοσοφική, βοήθησε τα μέγιστα η εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού κατά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Από την μία επηρέασε όλον τον τότε γνωστό κόσμο μέχρι και την βόρεια Ινδία. Από την άλλη όμως απέκτησε πρόσβαση σε πληροφορίες, αστρονομικές παρατηρήσεις των Βαβυλωνίων, δογματικές ιδέες περί αστρονομίας, σύμπαντος και κοσμολογίας από τους βραχμάνους της Ινδίας, σε τέτοιο βαθμό που τα ενσωμάτωσε σε ένα σώμα, πρώιμο, αλλά πιο όμοιο με αυτό της αστρολογίας, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα⁴⁸. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρώτο αμιγώς ελληνικό ωροσκόπιο, το οποίο χρονολογείται στις 6 Ιουλίου του 61 π.Χ. Το ωροσκόπιο αυτό αναφέρεται στον βασιλιά Αντίοχο Α΄ της Κομμαγηνής, ο οποίος διέταξε να χαράξουν το εν λόγω ωροσκόπιο στα ψηλά όρη Ταύρος, ανάγλυφο στην κορυφή του Νίμουδ Ντα⁴⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ανατολικής επιρροής αποτελεί η ανάπτυξη του Κυμβαλείου, το οποίο αποτελούσε έναν οδηγό αυτογνωσίας και αυτοεξέλιξης μέσω της επίγνωσης επτά ιερών νόμων⁵⁰. Αν και η ανάπτυξη των αστρολογικών θεωρήσεων ήταν εξαιρετικά δεδομένες στους φιλοσοφικούς και επιστημονικούς κύκλους, δεν γλίτωσαν από την επίκριση φιλοσόφων και αστρονόμων, όπως ο Αριστοτέλης και ο Καρνεάδης (214 -129 π.Χ.) από τη Λιβύη. Εντούτοις, αναπτύχθηκαν και εμπλουτίστηκαν περαιτέρω στους επόμενους αιώνες φτάνοντας στον μεσαίωνα να μεσουρανούν τόσο στους λαϊκούς κύκλους όσο και στους κύκλους των μοναρχών και ηγεμόνων.

3.2 Η αστρολογία στον λοιπό αρχαίο κόσμο

Η αστρολογία αποτελεί ένα φαινόμενο, το οποίο έχει ρίζες του στην αρχαία εποχή. Η αφετηρία της εντοπίζεται στους λαούς του Ευφράτη και κυρίως στους Σουμέριους, οι οποίοι στη θέα των άστρων ένιωθαν το συναίσθημα φόβου και δέους. Αργότερα, οι

⁴⁷ W. E. Burns, *Astrology through history*. (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, LLC, 2018), 19-21.

⁴⁸ M. Hall, *ό.π.*, 18-20 και 45-47.

⁴⁹ Στο ίδιο, 26-30.

⁵⁰ Οι δύο πρώτοι νόμοι του Κυμβαλείου αναφέρονται: 1) Στην αντίληψη του Σύμπαντος ως μιας αδιαίρετης ζωντανής οντότητας, και 2) Στην επίγνωση της καθολικότητας των νόμων σε αστρικό, ανθρώπινο και φυσικό επίπεδο.

Χαλδαίοι και οι Βαβυλώνιοι τελειοποίησαν το σύστημα αστρολογίας, έχοντας ως βάση τις κινήσεις των πέντε πλανητών, οι οποίοι ήταν τότε γνωστοί. Με τον τρόπο αυτό, στους Χαλδαίους αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός «ιερείς της αστρολογίας» και έτσι τους αποκαλούσαν και τους αναγνώριζαν στον αρχαίο κόσμο⁵¹. Όταν έλαβε χώρα η πτώση της Βαβυλώνας, δόθηκε η ευκαιρία στην αστρολογία να εξαπλωθεί ταχύτατα στις περιοχές της Αιγύπτου, της Ελλάδας της Ρώμης, όπως και γενικότερα τις περιοχές της Ανατολής.

Στην αρχαία Μεσοποταμία, στην οποία εντοπίζεται η αρχή της αστρολογικής παράδοσης, οι αστρολογικές προβλέψεις πραγματοποιούνταν από τα μέλη του ιερατείου, η ισχύς του οποίου επέτρεπε την συντήρηση της επιδραστικότητας των αστρολογικών ερμηνειών σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Οι ερμηνείες των άστρων έπονταν των αστρονομικών παρατηρήσεων και αναπτύσσονταν υπό μορφή χρησμού, παρόμοια με την εξαγωγή χρησμών από τα ιερομαντεία της αρχαίας Ελλάδας. Η Μεσοποταμία, η χώρα δηλαδή που την ορίζουν οι δύο ποταμοί, ο Τίγρης και ο Ευφράτης, ήταν από την τρίτη χιλιετία π.Χ. η κοιτίδα των πολιτισμών των Σουμέριων και των Ασσύριων, ενώ μετά τον θάνατο του Μέγα Αλέξανδρου η περιοχή ανήκε στην αυτοκρατορία των Σελευκίδων. Από τότε κι έπειτα η αστρολογική παράδοση τριών χιλιετιών μεταφέρθηκε προς τον τότε ελληνιστικό κόσμο, συνθέτοντας την Ελληνιστική αστρολογία. Ένας διάσημος για την εποχή ιερέας του ναού του Μαρντούκ στην Βαβυλώνα, ο επονομαζόμενος ως Βηρωσός, μετανάστευσε το 280 π.Χ. στο νησί της Κω, ιδρύοντας μάλιστα μια σχολή αστρολογίας και αποκρυφισμού. Μαζί του έσπευσαν και πολυάριθμοι οπαδοί και μαθητές του⁵².

Μέρος της Μεσοποταμίας αποτελούσε και η Βαβυλώνα, χτισμένη πάνω στις δύο όχθες του ποταμού Ευφράτη. Οι ιερείς-αστρονόμοι της Βαβυλωνίας χρησιμοποιούσαν τις αστρονομικές παρατηρήσεις των εκλείψεων, των κομητών, των αστρικών και πλανητικών κινήσεων στον ουράνιο θόλο, όχι μόνο για να εξάγουν αστρολογικού τύπου προβλέψεις, αλλά και για να μελετήσουν τους νόμους του σύμπαντος. Έτσι, μπορεί να θεωρηθεί ότι ακροβατούσαν σε μια λεπτή γραμμή ανάμεσα στην μυστικιστική αστρολογία και την επιστημονική αστρονομία⁵³.

Από την επιστημολογική πλευρά του έργου τους, λόγω της πληθώρας των παρατηρήσεων που κατείχαν, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι νόμοι του

⁵¹ R. Urman, *The Astrological birthday book. A permanent diary of treasured dates* (New York: Abrams: 1982), 6.

⁵² Rog. Beck, *A Brief History of Ancient Astrology* (Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007), 17-19.

⁵³ Στο ίδιο, 12-15.

σύμπαντος χαρακτηρίζονται από μια περιοδικότητα. Αυτό θεωρούσαν ότι μπορούσαν να το δουν στην περιοδικότητα των φάσεων της Σελήνης, της Αφροδίτης, αλλά και στις κινήσεις διάφορων αστερών. Για τους Βαβυλώνιους λοιπόν, το αναλλοίωτο των συμπαντικών νόμων και η γνώση αυτού αποτελούσε απόκρυφη γνώση, ένα είδος γνώσης που κατεχόταν μόνο από τους ίδιους τους ιερείς. Άρα ένα μεγάλο κομμάτι της –δήθεν- απόκρυφης και μυστικιστικής γνώσης ήταν καθαρά επιστημονικό και όχι μαγικό όπως έχει καθιερωθεί να λέγεται. Παρόλα αυτά, πίστευαν ότι οι άνθρωποι ως μέρη του σύμπαντος θα μπορούσαν να καθορίζονται από μία περιοδικότητα, η οποία συμπίπτει κατά κάποιον τρόπο με αυτή των ουράνιων φαινομένων⁵⁴.

Πέραν λοιπόν της επιστημονικότητας του έργου των Βαβυλώνιων, σε πολλά σημεία της Παλαιάς Διαθήκης οι τελευταίοι εμφανίζονται να πραγματοποιούν αστρολογικές προβλέψεις. Η Παλαιά Διαθήκη περιγράφει ιστορίες και γεγονότα από την Ιουδαϊκή σκοπιά, οπότε οι Βαβυλώνιοι ιερείς όχι μόνο παρουσιάζονται ως ηττημένοι και αναξιόπιστοι για την αδυναμία πρόβλεψής τους, αλλά ταπεινώνονται από την ερμηνευτική ικανότητα ενός εβραίου προφήτη⁵⁵. Εν προκειμένω, η χρόνια επικυριαρχία των Βαβυλώνιων επί των Ιουδαίων γέννησε μια σύγκρουση η οποία τράφηκε από το μίσος των δεύτερων προς τους πρώτους. Η πνευματική και Θεία υπεροχή των Ιουδαίων, ως οι μόνοι άξιοι να κατέχουν την Θεία εντολή για την ερμηνεία των άστρων, των σημαδιών και των καιρών, υποθάλπεται από ένα αίσθημα κατωτερότητας των Ιουδαίων και φυσικά κομίζεται στον κόσμο μέσω των γραπτών της Ιουδαϊκής παράδοσης. Ο Θεός των Ιουδαίων έχει λόγο στα άστρα και τα σημάδια που προέρχονται από Αυτόν, τα οποία επιδέχονται ερμηνείας, αλλά μόνο από τον άξιο λαό του Θεού. Οι Ιουδαίοι εν μέρει, μέσω του Καμπαλισμού, αλλά και άλλων παραδόσεων και γραφών, υιοθετούν μια αστρολογική θεώρηση των πραγμάτων σε αναλογία με αυτήν των Βαβυλώνιων. Η γνώση και η παράδοση των δεύτερων όμως, καθιστά το περιεχόμενο της βαβυλωνιακής αστρολογίας περισσότερο επιστημονικό και λιγότερο μεταφυσικό⁵⁶.

Όσον αφορά την αστρολογική παράδοση των Αιγύπτιων αυτή ήταν μακροχρόνια και βαθιά ριζωμένη στα θρησκευτικά τεκταινόμενά τους. Έτσι, δεν ήταν αφύσικο ότι μεταλαμπαδεύτηκαν με ευκολία γνώσεις και συμβολισμοί από τον αιγυπτιακό στον ελληνικό κόσμο της Ελληνιστικής εποχής. Κυριότερο παράδειγμα αποτελεί ο

⁵⁴ Tam. Barton, *ό.π.*, 14,18.

⁵⁵ Οι βασιλικοί αστρολόγοι των Βαβυλωνίων διαμεύσθησαν μπροστά στον Προφήτη Δανιήλ, αδυνατώντας να ερμηνεύσουν τα όνειρα του βασιλέα τους (Δν 1:20 και 2:27).

⁵⁶ Tam. Barton, *ό.π.*, 14-21

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

Μανέθωνας, ο οποίος το 263 π.Χ. ως σύμβουλος του βασιλιά Πτολεμαίου Α', συνεργάστηκε με τον ιερέα Τιμόθεο, με στόχο την μετάφραση ιερογλυφικών, γραπτών και άλλων πηγών. Ο Μανέθων έγραψε αστρολογικά ποιήματα, αλλά και την ιστορία της Αιγύπτου στα ελληνικά, βοηθώντας στον ετεροπροσδιορισμό των δύο αστρονομικών παραδόσεων⁵⁷.

Στο τμήμα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, με την κυριαρχία του Χριστιανισμού δημιουργήθηκε η ανάγκη για την εγκαθίδρυση ενός κοινού δόγματος σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας, αποφεύγοντας τις εκατοντάδες διαφορετικές ερμηνείες της Καινής Διαθήκης, όπως και των γεγονότων που αυτή περιέγραφε. Στην προοπτική αυτή, ενώ τηρήθηκε η πίστη στις γραφές της Παλαιάς Διαθήκης, πολλά μέρη αυτής επανεξετάστηκαν και ερμηνεύτηκαν κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να μιλάμε πλέον για μια καθαρά χριστιανική ερμηνεία⁵⁸. Για την διαμόρφωση του χριστιανικού δόγματος χρησιμοποιήθηκαν όλες οι πνευματικές μορφές της εκάστοτε εποχής, οι οποίες μέσω των Οικουμενικών Συνόδων εργάστηκαν για αυτό. Συγκεκριμένα, με τη θέσπιση Ιερών κανόνων διαχωρίζονταν πλέον, η ορθοδοξία από την αίρεση. Στην πορεία αυτή, η μαντεία, η αστρολογία και άλλες τέχνες αυθαίρετης μεταφυσικής ερμηνείας, αποκλείστηκαν και καταρρίφθηκαν ρητά.

Οι Κανόνες που ορίζουν την προαναφερόμενη πρακτική είναι οι ακόλουθοι:

I. Ο ΚΔ' Κανόνας της Αγκύρας (314 μ.Χ.) ορίζει πενταετή αποχή από την μετάληψη για χριστιανούς που ασκούν τη μαντεία ή χριστιανούς που συμβουλευονται μάντεις⁵⁹.

II. ΟΛΣΤ' της Λαοδικείας (360μ.Χ.) απαγορεύει την άσκηση πάσας μορφής μαγείας από κληρικούς, συμπεριλαμβανομένης και της αστρολογίας, ενώ απαγορεύει ρητά την δημιουργία μαγικών φυλαχτών κλπ.⁶⁰.

III. Ο ΞΑ' της ΣΤ' Οικουμενικής Συνόδου ορίζει εξαετή αποχή από τα μυστήρια για τους εξασκούντες την μαγεία, ενώ, ειδικά για τους κληρικούς, προβλέπει την καθαίρεση και την απόταξή τους. Στην περίπτωση κατά την οποία οι πλανεμένοι πιστοί επιμένουν να ασχολούνται με μαγεία ή

⁵⁷ Στο ίδιο, 23.

⁵⁸ Tim. Hegedus, *Early Christianity and Ancient Astrology* (New York: Peter Lang, 2007), 7-12.

⁵⁹ Ιερομ. Αγάπιος και Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Πηδάλιον* (Αθήνα: Παπαδημητρίου, 1998), 383.

⁶⁰ Στο ίδιο, 434.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

αστρολογία, τότε προβλέπεται η πλήρης αποκοπή τους από τα εκκλησιαστικά δρώμενα⁶¹.

IV. Ο Μέγας Βασίλειος στους Κανόνες του ΞΕ΄, ΟΒ΄ και ΠΓ΄, εξισώνει τους μάντεις ή εκείνους που απευθύνονται σε αυτούς, με τους φονιάδες⁶².

V. Ο Γ΄ κανόν του Γρηγορίου Νύσσης επιβάλλει επιτίμιο εννέα χρόνων σε όσους χριστιανούς πηγαίνουν σε μάντεις και έχουν πλανηθεί⁶³.

Ο Χριστιανισμός λοιπόν, αποκλείει πλήρως τις θεωρήσεις περί αστρολογίας, μαντείας, ερμηνείας καιρών και σημαδιών, όπως και τελετουργίες που προκύπτουν από την παράδοση λαών ανεξάρτητα από τη γεωγραφική τοποθεσία τους. Όσον αφορά την Παλαιά Διαθήκη, η ερμηνεία των αστρολογικών αναφορών επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο στη φυσική αποκάλυψη του Θεού και στην εξάλειψη των αστρολογικής φύσεως σχημάτων. Συγκεκριμένα, για τους Πατέρες ο άνθρωπος της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης δεν τιμούσε τα άστρα, ούτε προέβλεπε τη μοίρα του από την συμπεριφορά αυτών. Αντίθετα, λάτρευε τη σοφία του Θεού του, με τα άστρα να μετέχουν ως φυσικά φαινόμενα στην αποκάλυψη του Θεού μέσα στην κτίση.

Στην Καινή Διαθήκη, αναφορά σε αστρικά φαινόμενα γίνεται τόσο κατά τη διάρκεια της γέννησης όσο και κατά τη διάρκεια της Σταύρωσης του Χριστού. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις η κίνηση ή η ύπαρξη των αστρικών φαινομένων αποτελεί τρόπο αποκάλυψης του Θεού στην κτίση. Στην προοπτική αυτή τα εν λόγω φαινόμενα καθίστανται συνεπακόλουθα της φαινομενολογίας που επιτάσσει η ύπαρξη του υλικού κόσμου και δεν αποτελούν το αίτιο του γεγονότος, καθαυτό. Επίσης, η τύχη ή η μοίρα των συμμετεχόντων προσώπων δεν κρίνεται από την παρουσία των αστρικών σημαδιών ή φαινομένων, καθότι αυτά απλά συνοδεύουν τα τεκταινόμενα. Για παράδειγμα, στη γέννηση του Χριστού το άστρο οδηγεί τους μάγους στον τόπο της γέννησής του, αλλά δεν αποτελεί την αιτία της πραγματοποίησης του γεγονότος της γέννησης⁶⁴. Το άστρο της Γέννησης αποτελεί ένα ουράνιο φαινόμενο, το οποίο σχετίζεται με τη γέννηση του Ιησού Χριστού στη Βηθλεέμ.

Στο Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο υπάρχουν δύο μοναδικές περιγραφές για την εμφάνιση του άστρου της Βηθλεέμ. Η πρώτη από αυτές περιγράφει τη στιγμή κατά την οποία οι τρεις μάγοι, όταν βλέπουν το φωτεινό αστέρι στον ουρανό, λαμβάνουν

⁶¹ Στο ίδιο, 272.

⁶² Στο ίδιο, 622, 626, 630.

⁶³ Στο ίδιο, 654.

⁶⁴ Μτ. 2:9-10.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

την απόφαση να ταξιδέψουν στην Ιερουσαλήμ, ώστε να προσκυνήσουν τον νεογέννητο βασιλιά των Ιουδαίων⁶⁵. Ακολούθως, η δεύτερη αναφορά σημειώνεται όταν οι μάγοι έχουν φτάσει κοντά στο τέλος του ταξιδιού τους. Πρόκειται για τη στιγμή που το αστέρι στάθηκε ολόφωτο πάνω από τη σπηλιά στην οποία γεννήθηκε ο Χριστός, δείχνοντάς τους το δρόμο που θα ακολουθήσουν⁶⁶. Ωστόσο, αυτό το γεγονός δεν αποτελεί την αιτία για την οποία πραγματοποιήθηκε η Γέννηση, αλλά ήταν ένα ουράνιο φαινόμενο το οποίο συνέπεσε χρονικά με τη στιγμή της γέννησης.

---

⁶⁵ Μτ 2:2.

⁶⁶ Μτ 9-10.

4. Οι απόψεις των Καππαδοκών Πατέρων περί της αστρολογίας

4.1 Οι Καππαδόκες Πατέρες και η αστρολογία

Σημαντική επίδραση στην οριστική διατύπωση της διδασκαλίας της Εκκλησίας για τις αστρολογικές, μαντικές και μαγικές, εν γένει, αντιλήψεις και τελετουργίες, είχαν οι Μεγάλοι Πατέρες της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ιδιαίτερος σημαντικοί ήταν οι Καππαδόκες Πατέρες, σημαντικότεροι εκ των οποίων ήταν ο Μέγας Βασίλειος και ο αδελφός του, Γρηγόριος ο Νύσσης. Αμφότεροι καταδίκασαν την ύπαρξη του προαναφερόμενου είδους πεποιθήσεων και τελετουργιών.

Ο Μέγας Βασίλειος, στο βιβλίο του *Εις την Έξαήμερον* προχωράει σε μια φαινομενολογική προσέγγιση για την ανάλυση και ερμηνεία των εσχατολογικών εικόνων της Γένεσης, αλλά και τις εικασίες της αστρολογίας. Συγκεκριμένα, για τα άστρα και τις κινήσεις τους, καταλήγει ότι είναι ανούσιο να προσπαθεί κανείς να ερμηνεύσει την κίνηση και την θέση των αεικίνητων και συνεχώς μεταβαλλόμενων ουράνιων σωμάτων, πόσο μάλλον να καταλήξει σε συμπεράσματα για την επίδραση που αυτά μπορεί να έχουν στις ζωές των ανθρώπων⁶⁷.

Ένας άλλος μεγάλος Πατέρας της Εκκλησίας, ο Γρηγόριος Νύσσης, ασχολήθηκε με το υπό μελέτη θέμα στο έργο του *Κατά ειμαρμένης*⁶⁸. Συγκεκριμένα, αναφέρεται σε συνομιλία του με κάποιον φιλόσοφο, ο οποίος διακήρυττε πως η ειμαρμένη (δηλαδή η μοίρα, το πεπρωμένο) προσδιορίζει όλους τους τομείς της ζωής τού ανθρώπου, που καθορίζεται από τις δυνάμεις και τις διαπλοκές των άστρων, ενώ αυτές ορίζουν τις διαφορές του βίου των ανθρώπων. Καταδικάζει λοιπόν ο άγιος, όσους πιστεύουν ή μαντεύουν αυτά που πρόκειται να συμβούν, Ο ίδιος αποδίδει τις υποτιθέμενες προβλέψεις σε δαιμονικές ενέργειες, οι οποίες έχουν ως σκοπό τον αποπροσανατολισμό του άνθρωπο από τον Θεό.

⁶⁷ Μέγας Βασίλειος, *Εις την Έξαήμερον*, Ομιλία Θ', PG 29b, 4 – 208.

⁶⁸ Γρηγόριος Νύσσης, *Κατά ειμαρμένης*, PG 45, 145 – 175.

4.2 Οι απόψεις του Μεγάλου Βασιλείου περί της αστρολογίας

4.2.1 Οι ομιλίες του Μέγα Βασιλείου Εις την Εξαήμερον

Εξαήμερος ή *Εξαήμερον* ονομάζονται αρχικά οι έξι ημέρες, κατά τη διάρκεια των οποίων ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο. Στη συνέχεια έτσι ονομάστηκε το πρώτο κεφάλαιο της *Γένεσεως*, στο οποίο αποκαλύπτεται με θεόπνευστο τρόπο, μέσω του Μωυσή, ο τρόπος που δημιούργησε ο Θεός τον κόσμο και τον άνθρωπο. Οι Πατέρες της Εκκλησίας, καθώς και άλλοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς ερμήνευσαν με ομιλίες και υπομνήματά τους ολόκληρη την Αγία Γραφή ή μεμονωμένα βιβλία αυτής. Ιδιαίτερα, όμως, ασχολήθηκαν με την ερμηνεία της Εξαήμερου.

Οι ομιλίες του Μέγα Βασιλείου *Εις την Εξαήμερον*⁶⁹, έργο το οποίο αναφέρεται στους πρώτους στίχους της Γένεσης που περιγράφουν τη δημιουργία του κόσμου, προκαλούν κατάπληξη στους ειδικούς επιστήμονες. Αυτό συμβαίνει επειδή τόσο καθηγητές αστρονομίας όσο και νεότεροι ερευνητές που μελέτησαν με προσοχή τις ομιλίες τού Μ. Βασιλείου, αντιλαμβάνονται μέσω της επιχειρηματολογίας και ιδεών του, την ύπαρξη πολλών άλλων γνώσεων του αγίου. Συγκεκριμένα, ο Μ. Βασίλειος ήταν γνώστης των φυσικών επιστημών, γι' αυτό και παρέθετε επιχειρήματα, τα οποία προέρχονται από την αστρονομία, τη φυσική, τη βοτανική και άλλες επιστήμες.

Ο Μέγας Βασίλειος εκφώνησε εννέα ομιλίες για την *Εξαήμερο* στην Καισαρεία της Καππαδοκίας, οι οποίες αποτελούν ένα ενιαίο έργο. Στα παλαιότερα χειρόγραφα το εν λόγω έργο δεν έχει ενιαίο τίτλο. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τη συνήθεια του αρχαίου κόσμου, ως τίτλος ενός έργου θεωρείται πολλές φορές ο τίτλος του πρώτου λόγου. Ο Γρηγόριος Νύσσης και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός το ονομάζουν απλά «Εξαήμερον»⁷⁰. Η αναφορά εδώ σε ομιλίες γίνεται με την τεχνική σημασία του όρου και έτσι νοείται με αυτές το «κήρυγμα». Σε κάθε περίπτωση, οι ομιλίες αυτές θεωρούνται από τις σημαντικότερες του Μεγάλου Βασιλείου. Ασχολούνται με την ερμηνεία και τον σχολιασμό του πρώτου κεφαλαίου από τη *Γένεση* και υπολογίζεται ότι εκφωνήθηκαν λίγο νωρίτερα από το 370 μ.Χ. Σε αυτές τις ομιλίες ο Μέγας Βασίλειος αξιοποιώντας τη ρητορική του επιδεξιότητα και όσες επιστημονικές γνώσεις διέθετε θέλησε αφενός μεν να παρουσιάσει μια εικόνα του κόσμου μέσα από

⁶⁹ Γεώρ. Τότσης, Κριτική «Μελέτη στην εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου» (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2005), 3.

⁷⁰ Στο ίδιο, 3.

τη γνήσια χριστιανική οπτική και αφετέρου να εκφέρει επιχειρήματα, αποδεικνύοντας τις λανθασμένες βάσεις των κοσμολογικών συστημάτων των αρχαίων φιλοσόφων⁷¹.

Ο Μέγας Βασίλειος ασχολείται με την αστρολογία στο βιβλίο του *Εις την Εξαήμερον* (Ομιλία ΣΤ'), ερμηνεύοντας το χωρίο Γεν 1:14, σε σχέση με τις αντιλήψεις εκείνων που ήταν υπέρμαχοι της αστρολογίας και συμβάδιζαν με τις αντιλήψεις των Χαλδαιών⁷². Συγκεκριμένα, αναφέρεται σε αυτή ως «πολύασχολη ματαιότητα», αλλά επισημαίνει ότι ο αντικειμενικός σκοπός του δεν είναι αυτός. Ταυτόχρονα, ο Μέγας Βασίλειος, έχοντας αξιόλογη κατάρτιση και στις θετικές επιστήμες, επισημάνει ότι είναι αναγκαία για τους ανθρώπους η μελέτη των φωστήρων (άστρων), αρκεί κάποιος να μην υπερβαίνει το μέτρο και ασχολείται με αυτούς πέραν του δέοντος⁷³. Ο Μ. Βασίλειος αναφέρει, επίσης, ότι αναγκάζεται έτσι να χρησιμοποιήσει τα ίδια τα λόγια αυτών που υποστηρίζουν την αστρολογία, αντιστρέφοντας όμως τη σημασία που τους δίνουν οι υποστηρικτές αυτών, γιατί ακριβώς σε αυτά είναι που διακρίνει έντονη ανοησία και ασέβεια⁷⁴.

4.2.2 Επιχειρήματα κατά της ειμαρμένης

Ένα πρώτο επιχείρημα του Μ. Βασιλείου είναι ότι εάν υποθεθεί πως υπάρχουν κακοί αστέρες, τότε αυτό υποδεικνύει ότι αίτιος της πονηρίας τους είναι ο δημιουργός τους. Κι αυτό γιατί εάν από την κατασκευή τους ήταν κακοί, τότε υπαίτιος και πονηρός είναι και ο δημιουργός τους, αφού αυτός τους έκτισε. Αν πάλι οι αστέρες έγιναν κακοί από προαίρεση, τότε αυτό σημαίνει ότι αποτελούν υπάρξεις με βούληση, ανεξάρτητες και αυτεξούσιες, αυτό όμως είναι παράλογο να λέγεται για άψυχα πράγματα και ομοιάζει με τρέλα⁷⁵.

Από αυτό προκύπτει ότι ο Θεός δεν παρεμβαίνει περαιτέρω στη σταδιακή μορφοποίηση του σύμπαντος και του κόσμου. Το γεγονός ότι σε κάθε μια από τις έξι

⁷¹ Ελ. Αργυροπούλου, *Η δημιουργία ως αποκάλυψη του Θεού στον κόσμο σύμφωνα με τους Καππαδόκες πατέρες*, Διπλωματική εργασία (Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2016), 64-67.

⁷² Οι πρώτοι και περισσότερο περίφημοι αστρονόμοι, αστρολόγοι και μάγοι, ήταν οι Χαλδαίοι, δηλαδή οι Βαβυλώνιοι που ασχολούνταν με τη γενεθλιολογία επί πληρωμή. Γι' αυτό επικράτησε τελικά η ονομασία *Χαλδαίοι*, ακόμα κι αν δεν ανήκαν σε αυτή τη φυλή. Σε αυτούς αναφέρεται γενικά και ο Μ. Βασίλειος, βλ. Αθ. Νίκου, *ό.π.*, 63.

⁷³ «Αναγκαίαι πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον αἱ ἀπὸ τῶν φωστήρων σημειώσεις, ἐὰν γὰρ μὴ τίς πέραν τοῦ μέτρου τὰ ἀπ' αὐτῶν σημεῖα περιεργάζεται», Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 125A.

⁷⁴ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 125A.

⁷⁵ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 132C- D.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

φάσεις της δημιουργίας ο Θεός παρουσιάζεται να προστάζει να εμφανιστούν τα κτίσματα, δε σημαίνει ότι παρεμβαίνει συνεχώς, όπως οι άνθρωποι που εκφράζονται μέσω των φωνητικών οργάνων τους. Αντίθετα, η κλήση αυτή συνίσταται στην επίκληση της σοφίας που ενυπάρχει στα δημιουργήματα, εκδηλούμενη με την αρμονική κατασκευή και λειτουργία τους, η οποία δεν είναι ως ελέχθη άλογη και αυτόματη, ή τυχαία. Επιπρόσθετα, κάθε δημιούργημα έχει προικιστεί με σοφία, έστω κι αν αυτή διαφεύγει της ανθρώπινης προσοχής κατά πρώτον⁷⁶.

Ένα δεύτερο επιχείρημα του Μ. Βασιλείου είναι ότι δεν είναι λογικό ο διαμοιρασμός των αγαθών, ή των αντίθετών τους, να γίνεται με κριτήρια διαφορετικά από την αξία του ανθρώπου. Δηλαδή, δεν είναι λογικό να χαρακτηρίζεται κάποιος άνθρωπος ως αγαθοποιός ή όχι, είτε επειδή γεννήθηκε σε ένα συγκεκριμένο τόπο είτε επειδή μεσουρανούσε εκείνη τη στιγμή ένα συγκεκριμένο αστέρι, ενώ σε περίπτωση που, χρονικά, ξέφυγε για πολύ λίγο από ένα συγκεκριμένο σχηματισμό αστερών, τότε να απαλλάσσεται της κακίας και από τόσα άλλα σχετικά με αυτό⁷⁷. Επιπλέον, αν σε κάθε στιγμή του χρόνου ένα αστέρι σχηματίζει με άλλα διαφορετικό σχήμα, ενώ κατά τη διάρκεια αυτών των πολλών μεταβολών πραγματοποιούνται και βασιλικές γεννήσεις πολλές φορές ανά ημέρα, τότε θα έπρεπε να γεννιούνται βασιλείς κάθε ημέρα. Στην προοπτική αυτή δεν θα υπήρχε λόγος να γίνεται διαδοχή των βασιλέων από τους υιούς τους. Πέραν αυτού, οι βασιλείς δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσουν σε ποιό σχηματισμό αστέρα θα γεννηθεί ο υιός τους, αφού ο άνθρωπος δεν είναι σε θέση να κατευθύνει αυτά τα πράγματα. Ο Μ. Βασίλειος παραθέτει τα παραδείγματα τέτοιων γενέσεων από την Παλαιά Διαθήκη. Συγκεκριμένα, αναφέρει τη γέννηση του Ιωάθαμ από τον Οζία, του Άχαζ από τον Ιωάθαμ και του Εζεκία από τον Άχαζ⁷⁸. Τέλος, διερωτάται πώς κανείς από αυτούς δεν συνέπεσε να γεννηθεί κατά την ώρα που γεννιούνται οι δούλοι⁷⁹.

Ένα τρίτο επιχείρημα που προβάλλει ο Μ. Βασίλειος είναι ότι αν η αρετή και η κακία δεν οφείλονται στη βούλησή μας, αλλά είναι καταστάσεις τις οποίες δεν μπορούμε να αποφύγουμε γιατί οφείλονται στη μοίρα μας, τότε καθίστανται περιττοί οι νομοθέτες. Αυτό συμβαίνει επειδή οι τελευταίοι θεσπίζουν τους νόμους και αποφασίζουν τί πρέπει να κάνουμε και τι όχι. Κατά την ίδια λογική και οι δικαστές, η

⁷⁶ Α. Μάρκου, *Φύση και άνθρωπος στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία*, (Αθήνα: Leader Books, 2001), 105-112.

⁷⁷ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 132A.

⁷⁸ Μτ 1:9.

⁷⁹ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 133A- B.

αποστολή των οποίων είναι να τιμωρούν την πονηρία και να τιμούν την αρετή, καθίστανται περιττοί. Με αυτή τη λογική για το κάθε αδίκημα δεν ευθύνεται ούτε ο κλέπτης ούτε ο φονιάς, αφού ακόμα κι αν ήθελαν δεν θα μπορούσαν να συγκρατήσουν τα χέρια τους, εφόσον η μοίρα ήταν αυτή που τους εξανάγκασε να προβούν σε παράνομες πράξεις. Στην προοπτική αυτή, οι εν λόγω πράξεις θα ήταν αναπόφευκτες.

Ως τέταρτο επιχείρημα, ο Μ. Βασίλειος παρουσιάζει την κατάσταση διαφόρων επαγγελματιών, οι οποίοι έτσι νοούμενοι καθίστανται οι περισσότερο γελασμένοι. Αυτό προκύπτει επειδή ο γεωργός θα δύναται να κερδίσει χωρίς να σπείρει και να ακονίσει το δρεπάνι. Ομοίως, ο έμπορος θα μπορεί να πλουτίσει, είτε το επιδιώκει ή όχι, αφού η «Ειμαρμένη» θα αποφασίσει αν τελικά θα κερδίσει χρήματα. Στην προοπτική αυτή θα εξανεμισθούν και οι ελπίδες των Χριστιανών, επειδή θα πρέπει να πάψει να βραβεύεται η δικαιοσύνη και δεν θα έχει νόημα να τιμωρείται η αμαρτία, αφού οι άνθρωποι δεν θα έκαναν τίποτα με τη βούλησή τους, διότι όλα θα ήταν προδιαγεγραμμένα από τα άστρα. Συμπερασματικά, όπου τα πράγματα κρίνονται με βάση τη μοίρα και την «ειμαρμένη», δεν υπάρχει ανταπόδοση σύμφωνα με την αξία του καθενός, όπως συμβαίνει όταν τα πράγματα κρίνονται με γνώμονα τη δίκαιη κρίση⁸⁰.

4.2.3 Η διάκριση ανάμεσα στην αστρολογία και την αστρονομία

Για την κριτική των θέσεων του Μ. Βασιλείου πρέπει να γίνει και αναφορά παράλληλα και στην στάση που τηρεί από θεολογικής και επιστημονικής άποψης ως προς τη δημιουργία του σύμπαντος και της Γης. Αυτό θα επιχειρηθεί μέσα από αναφορές του *Εις την Εξαήμερο*.

Την εποχή που έζησε ο Μ. Βασίλειος δεν υπήρχαν τηλεσκόπια ή άλλα προηγμένα επιστημονικά όργανα και μέθοδοι, ενώ η αστρονομία, όπως και οι άλλες φυσικές επιστήμες, δεν είχαν αναπτυχθεί ιδιαίτερα. Επομένως, δεν μπορούσε κάποιος να διεξάγει επιστημονικές μελέτες και να εξάγει ασφαλή συμπεράσματα, ανάλογα με τη σημερινή επιστημονική πρακτική. Στις ομιλίες τού Βασιλείου είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι, ενώ προσπαθεί να επηρεάσει θετικά το κοινό του μιλώντας για θρησκευτικά και ηθικά ζητήματα, την ίδια στιγμή αναφέρεται σε σημαντικές αλήθειες σχετικά με τη δημιουργία και τον άνθρωπο. Αυτό δεν το επιτυγχάνει με αναφορές μόνον στη θρησκεία, αλλά και στην επιστήμη, με όσες γνώσεις διέθετε

⁸⁰ Στο ίδιο, 133B- C.

αυτή τότε. Με τον τρόπο αυτό διακρίνει την επιστήμη και την κατοχυρώνει έναντι της αγυρτείας και της αστρομαντείας.

Προκειμένου να αποδείξει την έλλειψη αληθινής βάσης στην αστρολογία, την αντιπαραβάλλει με την αστρονομία, εμπλουτίζοντας την επιχειρηματολογία του με ορισμένες υγιείς επιστημονικές απόψεις πάνω στην ερμηνεία των αστρονομικών, φυσικών και μετεωρολογικών φαινομένων, μέσω των οποίων προκύπτει το αστήρικτο των προβλέψεων των αστρολόγων και της πλάνης στην οποία υποπίπτουν όσοι δίνουν σημασία σε αυτούς⁸¹. Όπως είδαμε, ο Βασίλειος κάνει χρήση πειστικών επιχειρημάτων, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι τίποτα δε συμβαίνει χωρίς αιτία, αλλά ούτε και αυτόματα. Αντιθέτως, η λειτουργία των όντων βασίζεται σε μια άρρητη σοφία. Λόγω αυτής της σοφίας, η οποία προέρχεται από τον Δημιουργό – Θεό δεν υπάρχουν έκτακτα και αόριστα συμβάντα στην ουσία των πραγμάτων, ή έλλειψη πρόνοιας, ή κάτι περιττό.

Ο Βασίλειος, διαθέτοντας λιπαρά την επιστημονική κατάρτιση της εποχής του γύρω από τις φυσικές επιστήμες, επιχειρεί *Εις την Εξάήμερο* να ερμηνεύσει τη δημιουργία του κόσμου, όπως αυτή περιγράφεται στη Βίβλο, σχολιάζοντας την πορεία της εξέλιξης όλου του σύμπαντος. Πρώτα από όλα κάνει αναφορά στο σύμπαν και έπειτα στη γένεση των υπόλοιπων δημιουργημάτων⁸². Ειδικότερα, όσον αφορά τα ουράνια σώματα, η Π. Διαθήκη αναφέρει ότι αυτά δημιουργήθηκαν κατά την τέταρτη ημέρα της δημιουργίας και διευκρινίζει ότι είχε προηγηθεί αυτών η δημιουργία του φωτός κατά την πρώτη ημέρα.

Ο Βασίλειος αναφέρεται και στη συμμετρία η οποία παρατηρείται ανάμεσα στον ήλιο και τη Γη, ώστε η δεύτερη να μην υπερθερμαίνεται, αλλά ούτε και να παγώνει, με αποτέλεσμα να αναπτύσσει ευνοϊκές συνθήκες για τη γονιμότητα πάνω σε αυτή. Η εν λόγω κατάσταση οφείλεται στη σοφία του Θεού. Άρα η απόσταση ανάμεσα στη Γη και τον ήλιο, όπως και οι μεταβολές της, διαφοροποιούν το ποσό της ηλιακής ακτινοβολίας που λαμβάνει η Γη, δημιουργώντας το διαφορετικό κλίμα στα δυο ημισφαίρια. Ταυτόχρονα, η παρατήρηση των κινήσεων των φωστήρων βελτιώνει τη ζωή των ανθρώπων γιατί, με βάση τις παρατηρήσεις αυτές, οι άνθρωποι μπορούν να προβλέψουν τον καιρό, δηλαδή πότε θα βρέξει, αν θα έχει ξηρασία ή ανέμους κλπ., γεγονός που τους βοηθάει στην εργασία τους.

⁸¹ Ε. Αργυροπούλου, ό.π., 65.

⁸² Μέγας Βασίλειος, *Εις την Έξάήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 120B- C.

Ο Μέγας Καππαδόκης γνωρίζει ότι υπάρχουν αστέρες κοντά στον νότιο πόλο και περιγράφει τη φαινόμενη κίνηση του ήλιου και τις συνέπειές της. Σημαντικό είναι ότι ενώ η Αγ. Γραφή αναφέρει ότι ο Θεός δημιούργησε δυο μεγάλους αστέρες, αλλά και τα υπόλοιπα αστέρια, ο Βασίλειος αντιλαμβάνεται πως στην πραγματικότητα τα άλλα αστέρια δεν είναι πιο μικρά από τον ήλιο και τη σελήνη, αλλά φαίνονται στον ουρανό ως μικρότερα, εξαιτίας της απόστασης που τα χωρίζει από τη Γη⁸³. Το ίδιο συμβαίνει με όλα τα άλλα αντικείμενα, καθώς η δύναμη της ανθρώπινης όρασης δεν μπορεί να διαπεράσει τον χώρο.

Όσον αφορά τη σχέση του φωτός και των άλλων φωστήρων (ήλιου, σελήνης, κλπ.), ο Βασίλειος διαχωρίζει το φως από αυτούς, επειδή αυτό δημιουργήθηκε πριν από αυτούς, δηλαδή κατά την πρώτη ημέρα. Όμως, ο άνθρωπος, δεν μπορεί να διαχωρίσει τη λαμπρότητα από το ηλιακό σώμα, κατά τον ίδιο τρόπο που δεν μπορεί να διαχωρίσει τη λαμπρότητα από την καυστική δύναμη. Αντίθετα, ο Θεός έχει αυτή τη δύναμη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η «καιόμενης βάτος» την οποία αντίκρισε ο Μωσής, στην οποία ο Θεός είχε διαχωρίσει τη δύναμη της φλόγας από την καυστική της ιδιότητα⁸⁴.

Ταυτόχρονα, σημαντική είναι μια επιστημονική παρατήρηση που κάνει ο Μ. Βασίλειος. Πρόκειται για τη διάκριση ανάμεσα στο πλανητικό σώμα και τη φωτιστική ιδιότητά του. Αυτό είναι πολύ χρήσιμο για την ερμηνεία των φάσεων της σελήνης. Συγκεκριμένα, οι διάφορες φάσεις του φεγγαριού, κατά τις οποίες αυτό φαίνεται μεγαλύτερο ή μικρότερο, δεν οφείλονται σε πραγματικές αυξομειώσεις του σώματός του, αλλά στην επίδρασή του ηλιακού φωτός πάνω του⁸⁵. Τόσο οι φάσεις της σελήνης όσο και η έκλειψή της οφείλονται στην τροχιά που αυτή διάγει, την περιστροφή της γύρω από τη Γη, αλλά και τη θέση και των δυο σωμάτων σε σχέση με τον ήλιο. Η σεληνιακή έκλειψη συμβαίνει όταν η Γη βρίσκεται ανάμεσα στη σελήνη και τον ήλιο, οπότε η σκιά της, δημιουργεί το φαινόμενο αυτό. Κατά τον Μ. Βασίλειο αυτό αποτελεί υπόδειγμα για την ανθρώπινη φύση δείχνοντας ότι τίποτα δεν παραμένει μόνιμο, αφού από το μηδέν αυξάνεται και φθάνει στο τέλειο, οπότε και αρχίζει πάλι, σταδιακά, να μειώνεται⁸⁶. Σε αυτό το σημείο φαίνεται καθαρά ότι ο Βασίλειος διαχωρίζει την αστρολογία από την επιστήμη, αφού αναγνωρίζει ότι οι διάφορες φάσεις της σελήνης επηρεάζουν την ανάπτυξη της χλωρίδας και της

⁸³ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 137D, 140A- B.

⁸⁴ Γ. Τότσης, *ό.π.*, 36-41.

⁸⁵ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλία Θ', PG 29, 338, 340.

⁸⁶ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλία Στ', PG 29, 125B- C.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

πανίδα, αλλά και τη ροή των θαλάσσιων ρευμάτων, όπως αυτά φαίνονται στις περιπτώσεις της παλίρροιας και της άμπωτης. Όλα τα παραπάνω, του δίνουν το έναυσμα να διαχωρίσει την αστρολογία από τη σημασία των καιρικών φαινομένων, όπως προκύπτουν από τις αστρονομικές παρατηρήσεις και επηρεάζουν τη βιολογική δραστηριότητα πάνω στη Γη.

Για να καταδείξει τη διάσταση ανάμεσα στην αστρονομία και την μαντεία, ο Βασίλειος αναφέρεται στα φυσικά φαινόμενα με επιστημονικό τρόπο, ενώ κάνει και μια αναλυτική αναφορά στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι έβρισκαν το ζώδιο και τον ωροσκόπο του καθενός⁸⁷. Τέλος, επισημαίνει πως η παραδοχή ότι τα άστρα μπορούν να ορίσουν τη ζωή και την εξέλιξη των ανθρώπων προσβάλλει καίρια τις αρχές του Χριστιανισμού⁸⁸.

4.2.4 Η αναφορά στη «γενεθλιαλογία» και τα «αποσπασματικά»

Η «γενεθλιαλογία» ήταν ένα είδος μαντείας, η οποία υποτίθεται πως προβλέπει την τύχη του ανθρώπου που γεννιέται στην κάθε φάση της σελήνης, σε συνάρτηση με τη θέση των αστερών του ζωδιακού κύκλου. Οι Χαλδαίοι ερμήνευαν το χωρίο «Ἔστωσαν εἰς σημεῖα»⁸⁹, το οποίο εννοεί τη μεταβολή της ατμόσφαιρας ή την εναλλαγή της εποχής, ως πρόβλεψη των μελλούμενων για τον κάθε άνθρωπο. Ιδιαίτερα για να παρατηρούνται σημαντικές διαφορές από τη μια γέννηση στην άλλη, περιόρισαν τα χρονικά περιθώρια ακόμα για το στιγμιαίο διάστημα το χρόνου⁹⁰. Στην προοπτική αυτή ισχυρίζονταν ότι κάποιος που θα γεννηθεί τη μια στιγμή μπορεί να γίνει βασιλιάς και εξουσιαστής λαών, ενώ άλλος που θα γεννηθεί λίγο αργότερα θα καταλήξει φτωχός. Περαιτέρω, πίστευαν ότι η προαίρεση του ανθρώπου καθορίζεται από τα ουράνια σώματα. Όπως είδαμε, αντίθετα με αυτούς, ο Μέγας Βασίλειος αποφαίνεται ότι είναι μάλλον ανέφικτο να προσδιορίζει κανείς κάθε φορά τις θέσεις, τα σχήματα και τις κινήσεις των άστρων και γενικά των ουρανίων σωμάτων, γιατί είναι πράγματι αεικίνητα και το παρόν τους μεταβάλλεται τάχιστα. Επομένως, δεν μπορεί να βασιστεί κάποιος σε αυτά για να προβλέψει τις μελλοντικές τύχες των

⁸⁷ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλία Θ', PG 29, 350-356.

⁸⁸ Αθ. Νίκου, *Θεία Πρόνοια και Ειμαρμένη κατά τους τρεις Ιεράρχες*, (Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2007), 58-69.

⁸⁹ «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροῦς καὶ ἰνιαυτοῦς· καὶ ἔστωσαν εἰς φαῦσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐγενέτω οὕτως», Γεν 1:14-15.

⁹⁰ Α' Κορ 15:22.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

ανθρώπων και των εθνών⁹¹. Ο Βασίλειος βάσει των ανωτέρω, εκτός από τη γενεθλιαλογία, την οποία απορρίπτει, κάνει αναφορά και στα λεγόμενα «αποσπασματικά», δηλαδή τα βιβλία που υπήρχαν στην αρχαιότητα και εξηγούσαν τα διάφορα προγνωστικά. Την αξία αυτών καταρρίπτει κάνοντας αναφορά στα δικά τους προγνωστικά⁹².

Ο Μέγας Βασίλειος χρησιμοποίησε συμβατικά επιχειρήματα εναντίον της αστρολογίας, κατέχοντας και γνώσεις, οι οποίες πηγάζουν ως ένα βαθμό και μέσα από το έργο των προγενέστερων αρχαίων φιλοσόφων. Περαιτέρω υποστηρίζεται ότι σε πολλά παραδείγματα, κάνει ευθεία δημιουργική χρήση και των θέσεων του Ωριγένη, ενάντια στην αστρολογία⁹³. Μια σύγκριση ανάμεσα στο κείμενο της Γενέσεως⁹⁴, αλλά και πέντε ομοιότητες στο περιεχόμενο της ομιλίας του Βασιλείου (σε μερικές περιπτώσεις πρόκειται για αυτολεξεί επανάληψη), καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο αυτός αξιοποιεί τον Ωριγένη. Συγκεκριμένα, ενώ ο Ωριγένης χρησιμοποιεί ένα τετραπλό σύστημα ερωταπαντήσεων για να σχολιάσει το ζήτημα της αστρολογίας, ο Βασίλειος προτάσσει μια ρητορική φιλοσοφική διατριβή, στην οποία χρησιμοποιεί τον σαρκασμό και τη λοιδωρία, τόσο για να διασκεδάσει όσο και να πείσει το κοινό που τον ακούει⁹⁵. Το γεγονός ότι την εντάσσει μαζί με τη γεωμετρία (περιλαμβανομένης της μελέτης των στερεών, πρόκειται για το κλασσικό τετράγωνο, εξαιρουμένης μόνο της μουσικής) και την αριθμητική στην «πολυάσχολη ματαιότητα», δείχνει ότι η όλη πολεμική του απέναντι σε αυτήν επηρεάζεται από τη σχέση ανάμεσα στη χριστιανική και ελληνορωμαϊκή μάθηση. Όπως η αστρολογία δεν μπορεί να διαχωριστεί εντελώς από την αστρονομία, ομοίως και η αρχαία θρησκεία δεν μπορεί να διαχωριστεί από την επιστήμη και τον πολιτισμό⁹⁶. Διαφορετικά, η αφομοίωση της ελληνικής παιδείας από τη κοσμοθεωρία του Χριστιανισμού δεν θα συναντούσε δυσκολίες. Ο Βασίλειος και ο Ωριγένης αντιμετωπίζουν την αστρολογία

⁹¹ Αρχιμ. Γ. Ι. Δημόπουλος, *Και σήμερα είδωλα*; (Αθήνα: Σωτήρ, 1992), 35, 39.

⁹² Αθ. Νίκου, *ό.π.*, 58-69

⁹³ Ο Ωριγένης ήταν θεολόγος, κληρικός, φιλόσοφος που γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 185μ.Χ και πέθανε στην Καισάρεια το 251μ.Χ. Υπήρξε μια από τις σημαντικότερες μορφές των πρωτοχριστιανικών χρόνων. Χαρακτηρίζεται ως Χριστιανός πλατωνιστής με ψήγματα στωϊκής φιλοσοφίας. Καταπολέμησε τις θεωρίες του χιλιασμού, ενώ δέχθηκε την αποκατάσταση των πάντων, ακόμα και του Σατανά, κατόπιν μακράς και βαθμιαίας καθάρσεως. Για τις προαναφερόμενες απόψεις του καταδικάστηκε επίσης από τους Επιφάνειο και Θεόφιλο Αλεξανδρείας, ενώ αναθεματίστηκε μετά τον θάνατό του από την Ε΄ Οικουμενική Σύνοδο το 553μ.Χ.

⁹⁴ Γεν 1:14β.

⁹⁵ Ad. Rasmussen, «Basil of Caesarea's Uses of Origen in His Polemic against Astrology», *Zeitschrift für Antikes Christentum* 18.3 (2014): 471-485.

⁹⁶ Στο ίδιο, 480.

ως επιστήμη (εφόσον τότε ταυτιζόταν με την αστρονομία) και δεν την καταγγέλλουν λόγω της σχέσης της με παγανιστικές τελετές και πεποιθήσεις, αλλά χρησιμοποιούν φιλοσοφικά επιχειρήματα ενάντια σε ορισμένες από τις θεωρίες και τις πρακτικές της⁹⁷.

Σε κάθε περίπτωση ο Βασίλειος χρησιμοποιεί τα επιχειρήματα του Ωριγένη, αν και δεν αναφέρεται ευθέως σε αυτόν, με διάφορους τρόπους προκειμένου να τα προσαρμόσει στο δικό του σκοπό. Μέσω της σύγκρισης της ομιλίας του με τις θέσεις του Ωριγένη παρατηρείται ότι⁹⁸:

1. Όσον αφορά τον ορισμό της «γενεθλιαλογίας» χρησιμοποιεί σχεδόν κατά λέξη τον αντίστοιχο ορισμό του Ωριγένη, με τη διαφορά ότι όσον αφορά την περιγραφή των άστρων αναφέρει τον όρο *κινουμένων* αντί *πλανωμένων*.
2. Αναφορικά με το σύστημα της «γενεθλιαλογίας», την εξηγεί με τρόπο, σχεδόν όπως ο Ωριγένης, και για τον ίδιο σκοπό. Δηλαδή, την αντίκρουσή της. Η διαφοροποίηση έγκειται στο ότι, μολονότι ο Ωριγένης επισημαίνει πως είναι αδύνατο να προσδιορισθεί η γέννηση κάποιου χρονικά με λεπτομερή ακρίβεια, ο Μ. Βασίλειος δίνει μεγαλύτερη έμφαση σε αυτό, κάνοντας αναφορά στην παραμικρή χρονική απόκλιση που μπορεί να προκύψει. Για παράδειγμα του ελάχιστου διαστήματος που μεσολαβεί ανάμεσα στη γέννηση του παιδιού και την ανακοίνωσή της στον αστρολόγο που περιμένει έξω.
3. Μια επόμενη παρατήρηση έγκειται στον τρόπο με τον οποίο αναφέρεται ο Μ. Βασίλειος στις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους πλανήτες. Συγκεκριμένα, αναφερόμενος στις γωνίες και τις θέσεις τους, καταλήγει ότι αυτοί μπορεί να είναι (κατά τους αστρολόγους) αγαθοποιοί ή κακοί, δίχως να κάνει λεπτομερέστερη αναφορά. Σε σχέση με τον Ωριγένη, είναι διαφορετικός ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει το θέμα. Για τον Ωριγένη, ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν τις θέσεις των άστρων για μελέτη, την καθιστούν πρακτικά αδύνατη. Αντίθετα, ο Βασίλειος τη χαρακτηρίζει ανόητη και βλάσφημη, δίνει δηλαδή έμφαση στην απαξία της απέναντι στην κοινή λογική και τη θρησκεία.
4. Το τελικό πρόβλημα, το οποίο αντιμετωπίζει ο Βασίλειος στην αστρολογία, είναι ότι αυτή μεταθέτει την ευθύνη του ανθρώπου για τις πράξεις του στον ουρανό, υποβαθμίζοντας τη σημασία της ηθικής και τη σημασία της προσωπικής αντίστασης του ανθρώπου στο κακό. Σύμφωνα με τον Ωριγένη, εάν τα πράγματα είναι όπως οι

⁹⁷ Στο ίδιο, 475.

⁹⁸ Στο ίδιο, 478 κ. εξ.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

αστρολόγοι λένε, τότε η δικαιοσύνη του Θεού στην οποία προσευχόμαστε, εξαφανίζεται. Η εν λόγω αρχή αποτελεί το κυρίως θέμα της ενασχόλησής του. Αντίθετα, για τον Βασίλειο αποτελεί το τελικό συμπέρασμα των σκέψεών του, καταλήγοντας στο απώτατο άκρο μιας νοητής κλίμακας.

5. Ο Βασίλειος διαφοροποιείται και σε ένα άλλο σημείο από τον Ωριγένη. Συγκεκριμένα, θεωρεί πως η άποψη ότι τα άστρα είναι ζωντανά, είναι κάτι παραπάνω από τρέλα. Αντίθετα, ο Ωριγένης διερωτάται πώς είναι δυνατό τα άστρα να είναι παράλογα, εφόσον διαθέτουν τόση μεγάλη ακρίβεια στις κινήσεις και το σχεδιασμό τους. Επίσης, ο Βασίλειος διαφωνεί στον χαρακτηρισμό του άστρου της Βηθλεέμ ως κομήτη, χαρακτηρισμός που υιοθετείται από τον Ωριγένη.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι ο Βασίλειος χρησιμοποιεί τον Ωριγένη ορισμένες φορές ελεύθερα, άλλου όμως πιστά, ακόμα και κατά λέξη. Σε κάθε περίπτωση, ο Βασίλειος κάνει χρήση απόψεων του Ωριγένη με κριτικό πνεύμα, προκειμένου να εξυπηρετήσει έτι περαιτέρω τους δικούς του σκοπούς.

4.2.5 Η στάση του Μεγάλου Βασιλείου ως προς την ελληνορωμαϊκή μάθηση

Η στάση του Μεγάλου Βασιλείου ως προς την αστρολογία, συνδέεται τόσο με την παιδεία του, όσο και με το ευρύτερο πνευματικό πλαίσιο του. Γι' αυτό και την συγκαταλέγει, καθώς τότε ήταν συνώνυμη της αστρονομίας, μαζί με τη γεωμετρία, τη μελέτη των πέντε κανονικών στερεών και την αριθμητική, παρ' όλο που τις χαρακτηρίζει «επίπονη ματαιοδοξία» ή «πολύασχολη ματαιότητα»⁹⁹. Όμως, δεν το κάνει αυτό επειδή τις θεωρεί άχρηστες, αλλά διότι όσοι ασχολούνται με αυτές δεν κατανοήσουν ότι το σύμπαν, το οποίο μελετούν τώρα, κάποια μέρα θα τελειώσει.

Ο Βασίλειος προβάλλει μια «σχετική αχρηστία» της αστρολογίας, κάνοντας διάκριση ανάμεσα σε δυο είδη αλήθειας. Το πρώτο είδος αναφέρεται στη σωστή κατανόηση σε ό,τι αφορά αυτή τη ζωή, π.χ. μέσω της επιστημονικής ανάλυσης της αστρολογίας και της γεωγραφίας κλπ. Το δεύτερο είναι η κατανόηση της πραγματικότητας σε σχέση με την ευλογημένη ζωή. Αυτή δηλαδή που προτάσσεται από την Αγία Γραφή, η οποία είναι και το δόγμα αυτής. Τελικά, καταλήγει ότι η κοσμική γνώση σε σχέση με το δόγμα είναι περιττή για τη σωτηρία του ανθρώπου. Έτσι, ενώ τα θέματα γύρω από τα μαθηματικά είναι αληθινά, δεν έχουν τίποτα περισσότερο να προσφέρουν από μόνα τους. Υπό αυτές τις συνθήκες καταλήγει ότι η στείρα απόδοση σημασίας στα

⁹⁹ Μέγας Βασίλειος, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον* Ομιλία Στ', PG 29, 132B-C.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

άστρα, συνιστά ασέβεια προς τον Θεό. Γιατί έτσι, ο δημιουργός των πάντων φέρεται να είναι ουσιαστικά υπαίτιος αυτής της κατάστασης. Δηλαδή, εμφανίζονται τα δημιουργήματά Του να μπορούν να ελέγχουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων, δίχως αυτοί να μπορούν να ανατρέψουν την εν λόγω κατάσταση. Επιπλέον, η προσήλωση της επιτυχίας στη μελέτη των άστρων, αποθαρρύνει τους ανθρώπους από το να μοχθούν για να επιτύχουν στην εργασία τους, εξαρτώντας την επιτυχία τους και την απόκτηση χρημάτων σε προβλέψεις. Μια τέτοια αντίληψη θίγει την προσδοκία των Χριστιανών για αναζήτηση της δικαιοσύνης, της καταπολέμησης και τιμωρίας της αμαρτίας, αφού όλα εναπόκεινται στην προδιαγεγραμμένη μοίρα τους¹⁰⁰.

---

¹⁰⁰ Όλγ. Πεκτεκσίδου, «Οι εννέα λόγοι του Μεγάλου Βασιλείου στην Εξαήμερο: Ανάλυση, Παιδαγωγική προσέγγιση», (Πτυχιακή Εργασία, Φλώρινα, 2015), 38-42.

4.3 Οι απόψεις του Γρηγορίου Νύσσης περί της αστρολογίας

4.3.1 Γενικά

Ο Γρηγόριος Νύσσης, αναφερόμενος στη δημιουργία του κόσμου, έχοντας κάνει αναφορά στην αθρόα δημιουργία του σύμπαντος και την εξελικτική πορεία των όντων, διδάσκει ότι όλη η κτίση δημιουργήθηκε από το Θεό. Επομένως, κάθε θαυμασμός για τα δημιουργήματα πρέπει να αποδίδεται σε Αυτόν. Αναγνωρίζει τον άκτιστο, τριαδικό Θεό ως ποιητή (δημιουργό) όλων, αποκαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο άμεσα και την πηγή προέλευσης του κόσμου. Συνεπώς η αιτία που δημιούργησε τα πάντα πρέπει να αναζητείται στον Θεό τον ίδιο ως δημιουργό και όχι σε κάποια τυχαία αρχή. Η δημιουργία του ουρανού και της γης από τον Θεό αναφέρεται ξεκάθαρα από τον πρώτο στίχο της *Γένεσης* τόσο όσον αφορά την ορατή μορφή τους, αλλά και αυτή που δε φαίνεται. Άρα τα όντα δεν δημιουργήθηκαν χωρίς αιτία, αυτόματα. Όσον αφορά το τελευταίο συμπέρασμα, αυτό γίνεται περισσότερο κατανοητό από το γεγονός ότι ο Γρηγόριος αναφέρεται στην τάξη και τη συνέχεια, πάνω στην οποία βασίζεται η εξελικτική και τελειωτική πορεία των όντων, τα οποία (ως έργο του Θεού για αυτό το λόγο και όχι αυτόματα) εμφανίζουν αρμονική ανάπτυξη. Επισημαίνει, επίσης, ότι εκείνα που έχουν μια αρχή, έχουν ανάγκη και να συμφωνούν με αυτή. Αν κάποιος αποδώσει την ύπαρξή τους σε μια τυχαία και αυτόματη αιτία, τότε και η υπόλοιπη ζωή θα πρέπει να εξελίσσεται τυχαία. Γι' αυτό στην Εξαήμερο, από τη στιγμή που αναφέρθηκε πως ο Θεός δημιουργεί μέσω μιας ορμής της θέλησής Του, στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον ειρμό και την τάξη που ακολουθούν τη βαθμιαία ανάπτυξη της δημιουργίας. Εξάλλου, ο Θεός αφού αποτέλεσε την αφορμή και την αιτία των όντων έχει προνοήσει και για την πορεία τους στη συνέχεια μέσω της σοφίας Του. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζει ότι τα δημιουργήματά Του θα ακολουθήσουν τη φυσική τάξη και θα εξελιχθούν αρμονικά κατά την τελειωτική τους. Με ανάλογο τρόπο, όπως τα όντα δεν δημιουργήθηκαν τυχαία και λόγω αυτόματης συντυχίας, αλλά με κίνητρο την αγάπη του Θεού, η εξέλιξή τους δε γίνεται με τυχαία φορά.

4.3.2 Επιχειρήματα του Γρηγορίου Νύσσης Κατά της Ειμαρμένης

Οι απόψεις του αγίου για την αστρολογία περιλαμβάνονται στο έργο του *Κατά Ειμαρμένης*. Σε αυτό περιλαμβάνει μια συζήτηση, την οποία είχε κάνει με κάποιον σύγχρονό του φιλόσοφο. Μέσα από αυτήν, υπεραμύνεται της ελευθερίας της βούλησης του ανθρώπου¹⁰¹. Ταυτόχρονα, στρέφεται κατά της αστρολογικής μοιρολατρίας. Τέλος, θεωρεί αδιανόητο το αξίωμα ότι η θέση των άστρων, είτε κατά της στιγμής της γέννησης ενός ανθρώπου είτε μετά, καθορίζει το μέλλον και το χαρακτήρα του¹⁰². Μάλιστα, θεωρεί την εν λόγω πίστη δαιμονική.

Ειδικότερα, το θέμα της συζήτησης ήταν η ειμαρμένη και οι μαντικές μέθοδοι, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι εθνικοί προκειμένου να κάνουν προβλέψεις. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί παραδείγματα από τον Ιπποκράτη, τον Γαληνό, τον Πλάτωνα, τον Μ. Αλέξανδρο, τον Αννίβα, τη ρωμαϊκή ιστορία κλπ. Παράλληλα, ζητά από τον συνομιλητή του να προσπαθήσει να δώσει μια εξήγηση στην έννοια της ειμαρμένης. Εκείνος, με τη σειρά του αναφέρεται στην ειμαρμένη, ως την ανάγκη που καθορίζει το κάθε τι στην ανθρώπινη ζωή. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι ακόμη και το εάν θα γίνει κάποιος χριστιανός, δεν αποτελεί προσωπική του επιλογή, αλλά προκαθορισμένο γεγονός από την ειμαρμένη¹⁰³. Κατά τον Εθνικό, η πορεία κάθε ανθρώπου συνδέεται αναγκαστικά με αυτήν, αφού εκείνη επίσταται των όντων και όλα είναι υποταγμένα στην τροπή της (όρια ζωής, ήθος, τρόπος ζωής, αξιώματα, υγεία, ασθένειες, φτώχεια, πλούτος)¹⁰⁴.

Στη συνέχεια, ακολουθεί το ερώτημα του Γρηγορίου σχετικά με τη σχέση ειμαρμένης - Θεού και την ύπαρξη αυτεξούσιου στην ειμαρμένη. Τότε ο φιλόσοφος αναφέρθηκε στις κινήσεις των άστρων και του ζωδιακού κύκλου, καταλήγοντας ότι η ειμαρμένη είναι κάτι που συντελείται αναγκαστικά, με συνεχή ειρμό, κάθε φορά που συμπλέκονται με οιοδήποτε τρόπο οι αστέρες. Δεν είναι Θεός, ούτε και έχει κάποια ιδιαίτερη υπόσταση, αλλά οφείλει την ύπαρξή της στο γεγονός ότι όλα τα μέρη του σύμπαντος υπάγονται σε ένα ενιαίο σύνολο. Κατά συνέπεια το κάθε ένα μέρος επηρεάζει τα υπόλοιπα. Για τον λόγο αυτό, καταλήγει ότι υπάρχουν και οι μάντιες, προκειμένου, κάνοντας υπολογισμούς με αυτά τα δεδομένα, να κάνουν προβλέψεις

¹⁰¹ Γρηγόριος Νύσσης, *Κατά ειμαρμένης*, PG 45, 145C.

¹⁰² Στο ίδιο, 148A.

¹⁰³ Στο ίδιο, 148B.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, 148C- D, 149A.

για το μέλλον. Μάλιστα εξηγεί ιδιαίτερα τη δύναμη των άστρων στη ζωή του ανθρώπου¹⁰⁵.

Σε αυτά τα επιχειρήματα ο Γρηγόριος αντιπαραβάλλει τις κάτωθι παρατηρήσεις:

1) Το πρώτο επιχειρήμα του Γρηγορίου εναντίον της ειμαρμένης είναι το εξής: Αν ένα κομμάτι της δύναμης που προέρχεται από τα άστρα είναι σε θέση να επηρεάσει τη ζωή των όντων, τότε προηγείται της δημιουργίας αυτών. Όμως όλα εν προκειμένω κινούνται ακολουθώντας τους νόμους της φύσης. Όταν ένας ο άνθρωπος γεννάται, κινείται ήδη πριν τη γέννηση και κατά τη στιγμή της γέννησης. Η συνάντηση δυο κινήσεων κατά το χρονικό αυτό σημείο είναι τυχαία, επομένως σε δυο πράγματα που συμβαίνουν ταυτόχρονα, δεν είναι δυνατό το ένα να έχει περισσότερη δύναμη και ταυτόχρονα να προκαλεί το άλλο¹⁰⁶.

Περαιτέρω, εάν η γέννηση του ανθρώπου οφείλεται στα άστρα, τότε η φύση θα έπρεπε να γεννά συνέχεια ανθρώπους, αφού τα άστρα κινούνται κάθε δευτερόλεπτο. Επιπλέον, η διαρκής κίνηση των άστρων θα έπρεπε με το σκεπτικό αυτό να προκαλεί τη γέννηση χιλιάδων κυβερνητών, τυράννων, αλλά και υπηκόων¹⁰⁷. Αν η δύναμη που καθορίζει την πορεία των πραγμάτων είναι अपαράβατη, δε μένει ανενεργή και έχει ισοδύναμο κάθε μέλος της, τότε απ' όλα τα τμήματα θα έπρεπε να προέρχεται μια και μόνη κατηγορία ανθρώπων. Πιο συγκεκριμένα, θα ήταν όλοι πλούσιοι, υγιείς και μακρόβιοι, γιατί δε μπορεί να είναι το ίδιο ισχυρά δυο τμήματα όταν από το ένα προέρχεται για παράδειγμα ένας μακρόβιος, πολύτεκνος άνθρωπος, ενώ από το άλλο ένα νόθο βρέφος που πνίγεται από τη μητέρα του μόλις γεννηθεί. Από μια τέτοια περίπτωση φαίνεται ότι η ειμαρμένη δεν έχει παντού την ίδια επίδραση, γεγονός που τεκμηριώνεται από την ποικιλία της ζωής των ανθρώπων. Αν η μακροβιότητα υποδηλώνει οπωσδήποτε δύναμη, τότε η βραχυβιότητα ταυτίζεται με την ασθένεια¹⁰⁸.

Βέβαια, σε αυτό το σημείο μπορεί κάποιος να ισχυρισθεί ότι μπορεί να υπάρχει μια δύναμη, η οποία να επιλέγει τι θα συμβεί κατά περίπτωση. Στην προοπτική αυτή όμως θα έπρεπε να διευκρινιστεί το κριτήριο επιλογής, από τη στιγμή που και στη μια και στην άλλη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με έναν άνθρωπο, καθώς άλλος φαίνεται να έχει κάνει μια αδικία και γι' αυτό γεννιέται φτωχός, ενώ ο άλλος

¹⁰⁵ Στο ίδιο, 149C- D, 152A.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, 149B- C, 152B-C.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, 152C, 153C- D.

¹⁰⁸ Στο ίδιο, 156A- D, 157A- B.

γεννιέται πλούσιος¹⁰⁹. Προκύπτει λοιπόν το ερώτημα, πώς δικαιολογείται η άνιση μεταχείριση των ανθρώπων που εκδηλώνεται μέσω του τρόπου που λειτουργεί η ειμαρμένη; Μόνη υπόθεση μπορεί να αποτελέσει το γεγονός πως η τελευταία δεν ενδιαφέρεται για τη δικαιοσύνη και επομένως είναι άψυχη και δεν έχει συνείδηση του καλού και του κακού. Τότε όμως δεν μπορεί να έχει τόση δύναμη, ώστε να επηρεάζει το αυτεξούσιο των ανθρώπων, οι οποίοι επιθυμούν είτε το καλό, είτε το κακό.¹¹⁰

2) Αν κάτι δεν το χαρακτηρίζει η αρετή και κατά συνέπεια δεν έχει κάποια συνειδητότητα, τότε δε μπορεί να ελέγχει εκείνους, οι οποίοι είτε επιλέγουν το καλό είτε όχι. Με άλλα λόγια το «μη ον» δεν είναι σε θέση να εξουσιάζει τα όντα. Ο Γρηγόριος διερωτάται στη συνέχεια, σε τί ακριβώς συνίσταται η ειμαρμένη αν δεν είναι όν και Θεός. Ακολούθως, αντιπαραβάλλει τη φύση της ειμαρμένης, η οποία βασίζεται στη μαθηματική κίνηση των άστρων, με ανάλογες κινήσεις που συμβαίνουν στην υπόλοιπη φύση, όπως τα ποτάμια και τα πλοία που και αυτά κινούνται επίσης. Δεδομένου ότι όλα τα προαναφερθέντα κινούνται με τους ίδιους όρους κίνησης, τότε θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι και αυτά παράγουν ένα είδος ειμαρμένης. Εφόσον αυτό δεν γίνεται δεκτό από εκείνους που δίνουν σημασία στην κίνηση των άστρων, τότε αντίστοιχα δεν μπορεί να γίνουν δεκτές και οι δικές τους θέσεις¹¹¹.

3) Περαιτέρω ο άγιος αναφέρεται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι αποδίδουν στα ζώδια ιδιότητες ανάλογες με αυτές των ζώων. Έτσι ο Ταύρος αποκαλείται «δουλικό» επειδή φοράει το ζυγό, ενώ ο Κριός «ευεργετικός» επειδή συμβολίζει την παραγωγή των αρνιών. Το ζήτημα το οποίο προκύπτει από αυτή τη θεώρηση είναι ότι τα χαρακτηριστικά που υπάρχουν στα ζώα, δεν υπάρχουν από μόνα τους. Παραδείγματος χάριν, ο ταύρος δεν φέρει τον ζυγό από μόνος του, αλλά του τον έχουν φορέσει οι άνθρωποι. Έχοντας αποδώσει στους αστερισμούς παρόμοια χαρακτηριστικά, μπορεί να υποθέσει κάποιος ότι αν όντως οι αστερισμοί λειτουργούσαν εκούσια, τότε αυτό σημαίνει ότι είναι φορείς κακίας, όταν ένα ζώδιο φέρει κακά χαρακτηριστικά. Αν όμως τα χαρακτηριστικά τους είναι τελικά ακούσια, τότε πρέπει να αναζητηθεί μια άλλη ειμαρμένη για να εξηγηθούν οι ιδιότητες των άστρων¹¹².

¹⁰⁹ Στο ίδιο, 157D.

¹¹⁰ Στο ίδιο, 160A- B.

¹¹¹ Στο ίδιο, 160C- D, 161A.

¹¹² Στο ίδιο, 161B- C.

Στις προαναφερόμενες ενστάσεις ο φιλόσοφος κρίνει παράλογο το ότι ο Γρηγόριος αντιδρά και δεν αντιλαμβάνεται πως ο μάντης, εφόσον γνωρίζει ακριβώς τη θεωρία των ουρανίων, μπορεί χρησιμοποιώντας την ακριβή στιγμή της γέννησης να προβλέψει λεπτομερώς την πορεία ενός ανθρώπου. Τότε ο Γρηγόριος αντιπαραβάλλει πως και οι γιατροί εξετάζοντας έναν άνθρωπο μπορούν να κάνουν μια πρόβλεψη για την υγεία ή και το θάνατό του, ενώ οι ασθενείς με την κατάλληλη θεραπεία ή σωματική άσκηση μπορούν να επηρεάσουν την εξέλιξη της ασθένειας προς το καλύτερο ή χειρότερο¹¹³. Επομένως, η ειμαρμένη δεν μπορεί να έχει τη δύναμη που ισχυρίζονται ότι έχει οι μάντεις.

Ο Γρηγόριος συνεχίζει και διερωτάται τί συμβαίνει σε σχέση με τις συμφορές των πόλεων, τους σεισμούς, τις καταστροφές και τις σχετικά με αυτές διαπλοκές των άστρων. Οι άνθρωποι οι οποίοι χάνονται δεν γεννήθηκαν ταυτόχρονα κάτω από το ίδιο άστρο, ώστε να δικαιολογείται το κοινό τέλος τους¹¹⁴. Ο φιλόσοφος ισχυρίζεται ότι υπάρχει και ειμαρμένη των πραγμάτων, η οποία καθορίζει το μέλλον από την πρώτη στιγμή, με τον Γρηγόριο να ερωτά και πάλι, τί θα πρέπει να θεωρηθεί ως πρώτη στιγμή της γένεσης ενός έθνους, ή πόλης ή της δραστηριότητας ενός επαγγελματία. Επιπρόσθετα, τα διάφορα καταστροφικά φαινόμενα δεν συμβαίνουν μόνον σε κατοικημένες περιοχές, αλλά και ακατοίκητες. Με απλά λόγια, αν δεν υπάρχουν σε κάποιο σημείο καταστροφής άνθρωποι, τότε δεν υφίστανται κάποια βλάβη. Δεν προκύπτει λοιπόν λόγος καταφυγής στην ειμαρμένη, αφού και οι κατοικημένοι και ακατοίκητοι τόποι υπάγονται στα ίδια φαινόμενα. Επιπλέον, η Γη, σύμφωνα με τη Γένεση, κατασκευάστηκε ολόκληρη και όχι τμηματικά, ενώ είναι εξίσου παλαιά όσο και τα άστρα.¹¹⁵

4) Ένα άλλο επιχείρημα του Γρηγορίου αναφέρεται στις ανθρώπινες σχέσεις και συνήθειες. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι υπήρχαν λαοί στους οποίους εμφανιζόταν θυγατρομιξία, αδελφογαμία και η μητρογαμία. Αν η μοίρα καθόριζε και αυτές τις συμπεριφορές τότε θα έπρεπε να συμβαίνουν και στους Ρωμαίους. Όμως τέτοιου είδους συνήθειες οφείλονται σε φυλετικές παραδόσεις, οι οποίες επιβιώνουν διαχρονικά. Ομοίως, άλλες συνήθειες των εθνών οφείλονται σε μακροχρόνιες παραδόσεις, οι οποίες μεταφέρονται από γενιά σε γενιά. Άρα η μοίρα-ειμαρμένη, ουσιαστικά αναφέρεται στην προαίρεση του καθενός που ελεύθερα προβαίνει στις

¹¹³ Στο ίδιο, 161D, 164A- B. Αντ. Αλβιζόπουλος, ό.π., 223-230

¹¹⁴ Γρηγόριος Νύσσης, *Κατά ειμαρμένης*, PG 45, 165A.

¹¹⁵ Στο ίδιο, 165B- D, 168A- D.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

επιλογές που τον εκφράζουν. Θέλοντας να προλάβει μια πιθανή απάντηση του φιλοσόφου βασιζόμενη στην επιρροή των άστρων και της ειμαρμένης επί των εθνών, ο Γρηγόριος προβαίνει σε μια σημαντική παρατήρηση. Συγκεκριμένα, επισημαίνει πως δεν είναι δυνατόν σε κάθε έθνος να αντιστοιχεί μια συγκεκριμένη κίνηση των άστρων γιατί συμβαίνει σε ορισμένα έθνη, όπως στην περίπτωση των Ιουδαίων, να ζούνε σε διάφορα μέρη του κόσμου και όμως να διατηρούν τις συνήθειές τους. Επομένως, οι νόμοι των εθνών δεν υπακούν στους νόμους των άστρων. Ο φιλόσοφος αντέτεινε πάλι πως οι μάντεις δεν έχουν εξετάσει γιατί οι νόμοι των εθνών ξεφεύγουν της ειμαρμένης των άστρων, αλλά θεώρησε ότι και πάλι η μαντεία την αποδεικνύει, χωρίς όμως να τεκμηριώσει την άποψή του με ουσιαστικά επιχειρήματα¹¹⁶.

Η τελική απάντηση του Γρηγορίου προς τον φιλόσοφο βασίζεται στο ότι σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία, σε κάθε άνθρωπο και ον υπάρχει η θεία φύση και από αυτή πηγάζουν η ζωή, το φως, η αλήθεια, η σοφία και η αφθαρσία. Όμως στον άνθρωπο, εκτός από την αγαθή φύση του, υπάρχει και μια δύναμη ενάντια σε αυτή. Η ενάντια αυτή δύναμη προκαλεί όλες τις αντίθετες αρνητικές καταστάσεις και στρέφει τον άνθρωπο ενάντια στην αλήθεια, χρησιμοποιώντας και πλάγια μέσα όπως το ψεύδος. Έτσι, όπως οι κακοποιοί προκειμένου να διοχετεύσουν το δηλητήριο το γλυκαίνουν, έτσι κι αυτή η αρνητική φύση του ανθρώπου συχνά μεταμφιέζεται σε μια αγαθή μορφή για να παραπλανήσει τους ανθρώπους και να τους απομακρύνει από την πραγματική αγαθότητα. Έτσι, οι φαινομενικά ορθές προβλέψεις, στις οποίες προβαίνουν οι μάντεις για το καλό των ανθρώπων, δεν είναι άλλο από τη δύναμη των δαιμόνων, οι οποίοι χρησιμοποιούν την ειμαρμένη και άλλα μέσα ως ένα άλλο τρόπο για να γλυκάνουν την εναντίωσή τους προς την αλήθεια. Σε διαφορετική περίπτωση θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι άλλη ειμαρμένη υπάρχει στο όνειρο, άλλη στο πέταγμα των πουλιών και άλλη σε κάθε σύμβολο¹¹⁷.

Εξάλλου, μια ακόμη αδυναμία, έγκειται στο ότι αν παρατηρήσει κανείς τις διάφορες μαντείες, θα διαπιστώσει πως σε αυτές υπάρχουν πολλές ασάφειες και υπεκφυγές. Αυτό συμβαίνει, ώστε σε περίπτωση που μια πρόβλεψη δεν επαληθευθεί, να μπορεί εκ των υστέρων να δικαιολογηθεί η αδυναμία πρόγνωσης μέσα από μια άλλη ερμηνεία. Έτσι, καταλήγει ο Γρηγόριος πως δεν υφίσταται καθόλου η μαντεία, αλλά

¹¹⁶ Στο ίδιο, 169A- D.

¹¹⁷ Στο ίδιο, 172A- D.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

και αν ακόμα υπάρχει, τότε αυτή είναι έργο δαιμόνων, οι οποίοι προσπαθούν με πλάγια μέσα να απομακρύνουν τον άνθρωπο από την αληθινή πίστη¹¹⁸.

4.3.3 Η έννοια της «αποκατάστασης»

Σε σχέση με την αντίληψη για την «ειμαρμένη», σχετικό ενδιαφέρον έχει και η λεγόμενη περί «αποκαταστάσεως» διδασκαλία του αγ. Γρηγορίου Νύσσης. Η τελευταία ως όρος άρχισε να γίνεται γνωστή από τον 4^ο ήδη προχριστιανικό αιώνα, καθώς στην ελληνική αρχαιότητα ήταν γενικά παραδεκτή η αντίληψη μιας περιοδικής καταστροφής του κόσμου και η μετέπειτα αποκατάστασή του. Η Παλαιά Διαθήκη, επίσης, την εμπεριέχει ως έννοια, η οποία αρχικά είχε μια εθνικοπολιτική σημασία ,ενώ στη συνέχεια μετεξελίχθηκε σε έννοια με διπλή σημασία, μεσσιανική και εσχατολογική¹¹⁹.

Η «αποκατάσταση» ως έννοια αναφέρεται στην ανάσταση των νεκρών, την κρίση και την ήττα του σατανά. Δείχνει κατά πρώτον ότι αυτή η έννοια ενυπάρχει και στη σκέψη του αγίου Γρηγορίου γεγονός που συνήθως παραγνωρίζεται, επειδή η έρευνα έχει αλλού στραμμένο το ενδιαφέρον της, ενώ έχουν γίνει προσπάθειες να συνδεθεί η διδασκαλία του με την Καινή Διαθήκη. Σε κάθε περίπτωση, η διδασκαλία του Γρηγορίου έχει έναν αγιογραφικό χαρακτήρα, ο οποίος δεν εντοπίζεται εύκολα. Το γεγονός ότι αποσιωπάται και παρανοείται ο αγιογραφικός χαρακτήρας της περί αποκατάστασης διδασκαλίας οφείλεται και στο γεγονός ότι αυτή απέκτησε τον χαρακτήρα αιρετικής κακοδοξίας από τον 1^ο κιόλας αιώνα, λόγω της χρήσης της από τους Γνωστικούς¹²⁰.

Ιστορικά, ο Κλήμης Αλεξανδρέας, τη χρησιμοποίησε για να εκφράσει την εκπλήρωση των θείων επαγγελιών. Επίσης, ο συνδυασμός της με τη Νεοπλατωνική και Στωϊκή φιλοσοφία οδήγησε στη διαμόρφωση των θέσεων του Ωριγένη, οι οποίες όμως καταδικάστηκαν από την Ε΄ Οικουμενική Σύνοδο. Μολονότι ο άγιος Γρηγόριος αναφέρεται στην αποκατάσταση, η έρευνα δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το γεγονός αυτό και δη με αρνητικό τρόπο. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν υπάρχει αμφιβολία πως η αναφορά του Γρηγορίου σε αυτή σχετίζεται, με τη «θέωση» αυτών που θα σωθούν και την απώλεια των αμαρτωλών. Γενικεύοντας τα χωρία των έργων του αγίου

¹¹⁸ Στο ίδιο, 173A- D.

¹¹⁹ Αν. Γ. Μαράς, *Η εσχατολογία του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης: Φιλοσοφικές και Θεολογικές Πηγές, Δευτέρα Παρουσία, Παράδεισος, Κόλαση, Αποκατάσταση* (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2002), 217.

¹²⁰ Στο ίδιο, 217,218.

Γρηγορίου, συμπεραίνεται από τους ερευνητές ότι κατ' αυτόν η αποκατάσταση δεν προσδιορίζεται με την έννοια που της έδωσαν όσοι καταδικάστηκαν από την Ε' Οικουμενική Σύνοδο, αφού όπως επισημάνθηκε ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί τον όρο αγιογραφικά. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρεί να προβάλει τον πνευματικό κυρίως χαρακτήρα αυτής βασιζόμενος στην Παλαιά Διαθήκη. Μέσα από την ενανθρώπιση του Λόγου ορά την επανακαθιέρωση του όλου σύμπαντος στο Θεό. Μετά την ενανθρώπιση ο άνθρωπος απέκτησε νέες δυνατότητες. Ήδη ζώντας σε αυτό τον κόσμο περνά μέσα από διάφορα στάδια που αποτελούν τον προθάλαμο για την τελική αποκατάσταση¹²¹.

Πέρα από την αγιογραφική ερμηνεία της αποκατάστασης, ο Γρηγόριος της προσδίδει και μια φιλοσοφική έννοια, η οποία σχετίζεται με την «ανθρώπινη τρεπτότητα». Το κακό θεωρείται πεπερασμένο, ενώ το καλό άπειρο. Η τρεπτότητα της ανθρώπινης φύσης καθώς πορεύεται μέσα από το κακό, θα την οδηγήσει στα όριά του, τα οποία και θα ξεπεράσει, επαναφερόμενη στο καλό¹²². Η υπέρβαση των ορίων του κακού σημαίνει την επαναφορά της ανθρώπινης φύσης στο καλό. Ο άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής του μπορεί να βιώνει διάφορες τέτοιες ανάλογες στιγμές, οι οποίες όμως δεν αποτελούν την τελική, η οποία ταυτίζεται με την ανάσταση των νεκρών. Ο άγιος θεωρεί την ανάσταση «αΐδιο» ζωή, αφού έχει καθαρθεί ριζικά από την αναμειχθείσα με αυτή αμαρτία¹²³. Η διαφοροποίηση των ανθρώπων προέρχεται από τις πληροφορίες που εντυπώνονται στην ψυχή τους και χρησιμοποιούνται κατά την ανάσταση. Η τελευταία αποτελεί φυσική υπέρβαση που οδηγεί στον έσχατο ανακαινισμό του ανθρώπου, ενώ η ψυχή παίζει σημαίνοντα ρόλο συνδέοντας τις δυο καταστάσεις του σώματος, το γήινο και το ουράνιο-άυλο, το οποίο είναι ένα σώμα φωτός (όμοιο με του αναστημένου Χριστού) και δίνεται σε όλους τους ανθρώπους. Το «καθαρήριο πυρ» έχει ως ρόλο την εξαφάνιση της κακίας από τον αμαρτωλό, διαφορετικά θα καθαρθεί μέσω πυρός μετά το θάνατο. Η κάθαρση είναι αναγκαία για την εξαφάνιση της κακίας και του κακού¹²⁴. Το κακό, όντας άστατο και παροδικό (γιατί δεν έλαβε την ύπαρξή του από το Θεό) πρέπει να αφανισθεί ως αίτιο της γενέσεως της κακία όχι ως μια δικαιοσύνη τύπου καταδίκη του ανθρώπου.

Στο πλαίσιο όσων προαναφέραμε, η πορεία προς την κάθαρση, όπως θεάται μέσα από την έννοια της αποκατάστασης στο έργο του αγίου Γρηγορίου, πορεύεται

¹²¹ Στο ίδιο, 223- 225.

¹²² Στο ίδιο, 237.

¹²³ Στο ίδιο, 240.

¹²⁴ Στο ίδιο, 223 – 225.

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

μέσα από μια πάλη προς την άρνηση του καλού. Έτσι, αν δεχθούμε ότι η πορεία του ανθρώπου καθορίζεται ως ανωτέρω από την ειμαρμένη, τότε δεν έχει νόημα η αναζήτησή της υπέρβασης και της κάθαρσης, όπως δεν έχει νόημα η προσπάθεια εντοπισμού της ρίζας του κακού και του αφανισμού του.¹²⁵

4.3.4 Το αυτεξούσιο της βούλησης του ανθρώπου

Κατά τον Γρηγόριο, η πραγματική αιτία του κακού εντοπίζεται στον άνθρωπο και όχι στον Θεό. Οι δύο παράγοντες που παίζουν τον κυρίαρχο ρόλο είναι η *τρεπτότητα* και η *ελευθερία*. Στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση γίνεται λόγος περί σατανά υπό τις ίδιες θεολογικές προϋποθέσεις. Εκουσίως εξέπεσε αυτός ως λογικό ὄν, εκουσίως αμάρτησε και ο άνθρωπος. Το κακό μπορεί να υπάρχει στην παρούσα ζωή, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να αποδεχτούμε την πραγματική ύπαρξή του. Η κακία δεν έχει δική της ιδιαίτερη υπόσταση. Αντιθέτως, αυτή οφείλει την παρουσία της στην απουσία της αρετής. Ως ὄν αποκαλείται το αγαθό και ως μη ὄν το κακό. Ο σκοπός της δημιουργίας του είναι η απόλαυση των θείων αγαθών και γι' αυτό ο άνθρωπος κατασκευάζεται κατ' εικόνα Θεού και καθ' ὁμοίωσίν Του, δηλαδή με τη δυνατότητα να καταστεί μέτοχος κάθε αγαθού. Όμως, αυτή η μετοχή του βασίζεται στην ελεύθερη βούλησή του και δεν πραγματοποιείται αναγκαστικά¹²⁶. Στην προοπτική αυτή, η ειμαρμένη είναι ανυπόστατη.

¹²⁵ Στο ίδιο, 217.

¹²⁶ Ιω. Γιαννακοπούλου, *ό.π.*, 9-12.

5. Επίλογος

Κατά την πραγμάτευση του θέματός μας διαπιστώσαμε ότι οι αστρολογικές προβλέψεις στην αρχαία Μεσοποταμία και Βαβυλώνα, είχαν την μορφή χρησμών. Συγκεκριμένα, οι Βαβυλώνιοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν επιστήμονες, καθώς μελετούσαν τα άστρα ως αστρονόμοι. Παρόλα αυτά, υπήρχαν διαφορές μεταξύ των Βαβυλωνίων και αστρολόγοι.

Αντίθετα με τους Βαβυλώνιους, το έργο των αρχαίων Ελλήνων επικεντρωνόταν στην ερμηνεία των αστρονομικών παρατηρήσεων, αλλά με τρόπο αυθαίρετο και φιλοσοφικό. Τα ωροσκόπια και η ευρύτερη αστρολογική ερμηνευτική τής μοίρας, σε συνάρτηση με την κίνηση των αντικειμένων της ουράνιας σφαίρας, αναπτύχθηκαν κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Οι αστρολογικές προβλέψεις των αρχαίων Ελλήνων επικεντρώνονταν στον καθορισμό των βέλτιστων συνθηκών για πρακτικά έργα όπως η σπορά, ο θερισμός, η αρχή μίας εκστρατείας ή ενός πολέμου, ένας γάμος, η τέλεση μίας θυσίας ή μίας θρησκευτικής εορτής, η στέψη ενός βασιλιά κλπ. Οι αστρολογικές πρακτικές των αρχαίων Ελλήνων δεν ασχολούνταν με την πρόγνωση γεγονότων, απαίτηση η οποία προσφέρεται μεταγενέστερα από την αστρολογία.

Μεταγενέστερα, στο εξελληνισμένο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας η αστρολογία απωθήθηκε κατά κύριο λόγο ως ασύμβατη με το ορθόδοξο δόγμα. Πράγματι, η αστρολογία, αλλά και οι υπόλοιπες μαντικές τέχνες είναι ξεκάθαρα ασυμβίβαστες με την χριστιανική πίστη. Για την εξασφάλιση της ακεραιότητας της ορθόδοξης πίστης, η Εκκλησία προχώρησε στη θέσπιση ιερών Κανόνων, οι οποίοι προβλέπουν βαρύτατες πνευματικές ποινές για τους αστρολόγους, τους οπαδούς των άστρων, αλλά και τούς πιστούς Χριστιανούς, οι οποίοι παρασυρόμενοι ασχολούνται περιστασιακά με αυτές ή τις εξασκούν συστηματικά. Πρώτοι μαχητές για αυτόν τον σκοπό υπήρξαν οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι στρεφόμενοι κατά της αστρολογίας καθόρισαν την ποιμαντική των πιστών μέχρι και την σύγχρονη εποχή.

Ο Μέγας Βασίλειος, στο βιβλίο του *Εξαήμερος* προχωράει σε μια φαινομενολογική προσέγγιση για την ανάλυση και ερμηνεία των εσχατολογικών εικόνων της *Γένεσης*, αλλά και για τις εικασίες της αστρολογίας. Συγκεκριμένα, για τα άστρα και τις κινήσεις τους, καταλήγει ότι είναι ανούσιο να προσπαθεί κανείς να ερμηνεύσει την

Παστρικού Μαρία, Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.

κίνηση και την θέση των αεικίνητων και συνεχώς μεταβαλλόμενων Πουράνιων σωμάτων. πόσο δε μάλλον να καταλήξει σε συμπεράσματα για την επίδραση που αυτά μπορεί να έχουν στις ζωές των ανθρώπων.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης, ασχολήθηκε με το ζήτημα της αστρολογίας στον λόγο του *Κατά εймаρμένης*. Κατά τον Γρηγόριο Νύσσης, η παιδεία παίζει έναν σημαίνοντα ρόλο στον αγώνα της πίστης, πεποιθήση η οποία πηγάζει από τη βαθιά μελέτη και παιδεία του. Υπ' αυτήν την έννοια, η μελέτη της Αγίας Γραφής έχει ίση βαρύτητα με την αναγνώριση της αλήθειας, κυρίως μέσω της διανοητικής λειτουργίας του ανθρώπου-πιστού. Ο Γρηγόριος καταδικάζει όσους πιστεύουν ή μαντεύουν αυτά που πρόκειται να συμβούν, αποδίδοντας αυτά σε δαιμονικές ενέργειες που σκοπό έχουν τον αποπροσανατολισμό του ανθρώπου και την απομάκρυνσή του από τον Θεό.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

6. Βιβλιογραφία

6.1 Πηγές

Αγάπιος, Ιερομόναχος και Νικόδημος ο Αγιορείτης. *Πηδάλιον*. Αθήνα: Παπαδημητρίου, 1998.

Αθανάσιος, Μέγας. *Βίος και Πολιτεία Αγ. Συγκλιτικής*. PG 28, 1488 – 1557.

Βασίλειος, Μέγας. *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, Ομιλία Θ'*. PG 29b, 4 – 208.

Βασίλειος, Μέγας. *Κανονισμοὶ διὰ τὸν μοναχικὸν βίον*. PG 31, 1321 – 1428.

Γρηγόριος Νύσσης. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*. PG 44, 125 – 256.

ΗΣΙΟΔΟΣ. *Ἔργα και Ημέραι*.

ΗΣΙΟΔΟΣ. *Θεογονία*.

Ιωάννης Χρυσόστομος. *Εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολήν*. PG 62, 502-600.

Κύριλλος, Πατριάρχης Αλεξανδρείας. *Περὶ τῆς ἐν Πνεύματι και ἀληθείᾳ προσκυνήσεως και λατρείας, λόγοι ΙΖ'*. Διαλογικῶς. PG. 68, 133-1.125.

Τερτυλλιανός. *Περὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ψυχῆς*. Μετάφρ. Πρίντζης. Πατερικὸς Ἄμβωνας 1. Γραφεῖο Καλοῦ Τύπου, 1994.

Hyginus, Gaius Julius, Poetica Astronomica.

<https://study.com/academy/lesson/gaius-julius-hyginus-fabulae-astronomia.html> (Ἡμ. ἀνάκτησης: 7 Ιαν 2022).

6.2 Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

6.2.1 Ελληνική

Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος. «Η αστρολογία στο φῶς τῆς Ορθοδοξίας». *Διάλογος* 23 (Ιανουάριος- Μάρτιος 2001): 8-9.

Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος. *Η Αστρολογία στο φως τῆς Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Διάλογος, 1995.

Αλεβιζόπουλος, Αντώνιος. *Η χαμένη αθωότητα: Περιπλανήσεις σε δρόμους του Ἐωσφόρου*. Αθήνα: Διάλογος, 1994.

Αργυροπούλου, Ελένη. «Η δημιουργία, ὡς ἀποκάλυψη του Θεοῦ στον κόσμο, σύμφωνα με τους Καππαδόκες Πατέρες». Μεταπτυχιακὴ Ἐργασία. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2016.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

Γερμανός, Παρασκευόπουλος. *Πλάνες και η Αλήθεια.* Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1995.

Γιαννακοπούλου, Ιωάννα. «Το δόγμα της δημιουργίας κατά τον άγ. Γρηγόριο Νύσσης». Μεταπτυχιακή Εργασία, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, ΑΠΘ, 2010.

Δημόπουλος, Γεώργιος, Αρχιμανδρίτης. *Και σήμερα είδωλα;* Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 1992.

ΕΛΟΤ. *Ελληνικό πρότυπο 822.* Αθήνα: ΕΛΟΤ, 1994.

Κρασανάκης, Αδαμάντιος Γ. *Αστρονομία, Αστρολογία (Ζώδια), Μαντεία και Μαγεία.* Αθήνα: Η Αθηνά, 2018.

Μαράς, Αναστάσιος Γ. «Παράθεση παραπομπών και βιβλιογραφίας σύμφωνα με το The Chicago Manual of Style». Στο Λιάντας, Γρηγόριος Μ. και Αναστάσιος Γ. Μαράς. *Σύγχρονη Επιστημονική Τεχνολογία.* Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλης, 2014: 57-122.

Μαράς, Αναστάσιος Γ. *Η εσχατολογία του αγίου Γρηγορίου Νύσσης: Φιλοσοφικές και θεολογικές πηγές, Δευτέρα παρουσία, παράδεισος, κόλαση, αποκατάσταση.* Αθήνα: Ηρόδοτος, 2002.

Μαράς, Αναστάσιος Γ. «Βασίλειος: Ο πατέρας του Μ. Βασιλείου». *Μεγάλη Ορθόδοξη Θεολογική Εγκυκλοπαίδεια.* τ. 4. Αθήνα: Στρατηγικές εκδόσεις, 2011: 43.

Μαράς, Αναστάσιος Γ. «Βασίλειος. Άγιοι και ομολογητές. 1. Ο Μέγας (329/330-370)». *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια.* τ. 4. Αθήνα: Στρατηγικές Εκδόσεις, 2011: 33-39.

Μαράς, Αναστάσιος Γ. «3.Ο Νύσσης (335/340-394)». *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια.* τ. 5. Αθήνα: Στρατηγικές Εκδόσεις, 2011: 402-406.

Μάρκος, Αντώνιος Γ. *Φύση και άνθρωπος στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία.* Αθήνα: Leader Books, 2001.

Μελινός, Μανώλης. *Πίστη και Λογική: Το τραίνο της λογικής στις ράγες του Θεού.* Αθήνα: χ.ε., 1993, 2002.

Νίκου, Αθανάσιος, Πρωτοπρεσβύτερος. *Θεία Πρόνοια και Ειμαρμένη κατά τους τρεις Ιεράρχες.* Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, 2007.

Παπαδημητρακόπουλος, Κωνσταντίνος Γ. *Η απάτη της αστρολογίας κατά τους πατέρες της Εκκλησίας.* Κάντζα Αττικής: Φωτοδότες, 2006.

Παστρικού Μαρία, *Η αντιμετώπιση της αστρολογίας μέσα από τα έργα του Βασιλείου Καισαρείας και του Γρηγορίου Νύσσης.*

Παπουτσόπουλος, Χριστόφορος, Αρχιμανδρίτης. *Η εξαήμερος Δημιουργία κατά τον Μέγαν Βασίλειον.* Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2011.

Πεκτεκσίδου, Όλγα. «Οι εννέα λόγοι του Μεγάλου Βασιλείου στην εξαήμερο: Ανάλυση, Παιδαγωγική προσέγγιση». Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2015.

Τότσης, Γεώργιος Ευάγγελος. «Κριτική Μελέτη στην εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου» Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2005.

Τσιάκκας, Χριστόφορος, Αρχιμανδρίτης. «Αστρολογία». *Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Θρησκειών και Αιρέσεων Παραχριστιανικών- Παραθρησκευτικών Ομάδων και Σύγχρονων Ιδεολογικών Ρευμάτων.* Κύπρος: Ιερά Μονή Τροοδοτίσσης, 2002.

6.2.2 Ξενόγλωσση

Barton, Tamsyn. *Ancient Astrology.* London: Routledge, 2003.

Beck, Roger. *A Brief History of Ancient Astrology.* Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007.

Burns, William E. *Astrology through history.* Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, LLC, 2018.

Haack, Friedrich-Wilhelm. *Astrologie.* München: Schriftenmission München, 1982.

Hall, Manly. *Η Ιστορία της Αστρολογίας.* Επιμ. Κ. Καλογερόπουλος. Αθήνα: Ιάμβλιχος, 1975.

Χόουν, Μάργκαρετ. *Σύγχρονη πλήρης αστρολογία.* Μετάφρ. Α. Τσάκαλη και Ο. Μαύρου. Αθήνα: Πύρινος Κόσμος, 1983.

Urman, Rhoda. *The Astrological birthday book: A permanent diary of treasured dates.* New York: Abrams, 1982.

Pössinger, Günter. *Kleine Astrologie brevie: Einführung in die Sterndeutung.* Stuttgart: Verlag das Best, 1982.

Rasmussen, A. «Basil of Caesarea's Uses of Origen in His Polemic against Astrology». *ZAC* 18.3 (2014):471-485.

Weizsäcker, Carl Friedrich Von. *Der Garten des Menschlichen.* München: Hanser, 1978.

6.3 Ηλεκτρονικές πηγές

Βάρβογλης, Χάρης. «Η απάτη της αστρολογίας». <https://www.tovima.gr/2008/11/24/science/i-apati-tis-astrologias/> (Ημ. ανάκτησης: 30 Μαρ 2022).

Μαράς, Αναστάσιος Γ. «Χριστιανική Γραμματεία Ι». Πρόγραμμα Ιερατικών Σπουδών. Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης. <https://openclass.teiwm.gr/courses/PS106/> (Ημ. ανάκτησης: 30 Νοε 2021).

Δανιήλ, Μητροπολίτης Καισαριανής, Βύρωνος και Υμηττού. «Η α-λογία της αστρολογίας». Στην ΚΖ΄ Πανορθόδοξο Συνδιάσκεψη Εντεταλμένων Ορθόδοξων Εκκλησιών και Μητροπόλεων δια θέματα Αιρέσεων και Παραθρησκείας με γενικό θέμα μελέτης: «Σύγχρονες όψεις του αποκρυφισμού».

<https://www.imkby.com/index.php/%CE%B5%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B4%CE%B1-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%B1/689-%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B7%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%20-%CE%BC%CE%AD-%CE%B8%CE%AD%CE%BC%CE%B1-%E2%80%9C-%E1%BC%A1-%E1%BC%80-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%84%E1%BF%86%CF%82-%E1%BC%80%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82-%E2%80%9D> (Ημ. ανάκτησης: 3 Απρ 2022)

Παπαλά, Ευγενία. «Η αστρολογία στην αρχαία Ελλάδα». <http://www.ekivolos.gr/H%20astrologia%20sthn%20Arxaia%20Ellada.htm> (Ημ. ανάκτησης: 29 Δεκ 2021).